

~~К5817.~~

П-173877/в.1-2

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

МІСЯЧНИК

1-2

ПРКІВ

1925

V.N. Karazin Kharkiv National University

00173559

5

143877
~~25817~~

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА К.Д.У.
ІНВ. № 119

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА К.Д.У.
ІНВ. № 1173877

№ 1-2
(22-23)

СІЧЕНЬ

1925

ЛЮТИЙ

59

05 (47.714) «1925» = 91.79

Друкарня - літографія
„КНИГОСПІЛКИ“
Харків, Нете-
чен. наб.,
14.

Укрголовліт, Харків. Зам. № 564.

З М І С Т

17384

Червона
Стор.

Г. Коляда—Ленін. Поезії	1
Г. Цур Мюлен—Патріот. Перекл. Є. Касяненко.	5
О. Донченко Затоплює місячна повинь. Поезії	22
М. Філянський—Четверо. Поезії	23
Д. Загул—Будка 440	24
О. Лан—Мов серп і молот. Поезії	25
Т. Підхмарний—Ранковий гудок. Поезії	26
П. Панч—Якби була інша політика	27
М. Доленто—«Царство розуму». Поезії	34
А. Шмигельський—Сандро. Поезії	35
Гео. Шкурупій—«Доктор Ствард». Уривок з роману	37
О. Слісаренко—Президент Кислокапустянської республіки	40
А. Лісовий—Зі свята. Поезії	50
І. Шевченко—Цвітуть терни. Поезії	50
Г. Яковенко—Прапорщик Голобузенко	51
Є. Чаренц—Ленін. Уривок з поеми. Перекл. П. Т.	67
И. Бехер—Ленін. Поезії. Перекл. Л. Піонтек	68
Е. Маркгам—Людина з рискалем. Поезії. Перекл. І. Кулик	71
М. Мотузка—Ленін—провісник і організатор Жовтня.	73
О. Мізерницький—Червона смуга	104
П. Солодуб—Політичне значіння районування України	112
Г. Лапчинський—Зародження Радянської Владита перші її кроки в одному з міст українських	121
Г. Шнігерс—На історичному з'їзді	145
Н. Білгородський—Гормони і життєва діяльність організму.	192
Б. Навроцький—Поезія і музика	200
М. Горбань—Хотомлянське «произшествие»	213
А. Музичка—До початків нової української літератури.	222
Б. Якубський—Михайль Семенко.	238
М. Сулима—Фразеологія Миколи Хвильового.	263
Б. Лезін—Де-що про теорію і психологію слова О. О. Потебні.	291
І. Айзеншток—Літературні й громадські погляди Я. Щоголева	298
Я. Шик—Франція та СРСР.	309
Економічний огляд.	313
Хроніка.	322
Бібліографія.	353
Лист до редакції.	370
Книжки, надіслані до редакції.	371

ГР. КОЛЯДА

Л Е Н І Н

I

Падає лист кленовий, червоний—
золоті сторінки осінньої книги...
На пеньки впало сонце яснооке
в оксамитні мхи...
Сосни верхів'ями шлють телеграми—
думи соснові лісними мовами.
Антени блакитного неба
б'ють у Космос радіо-вістями:
«На землі—ліс—сосновий—шумить»!..
Вітер білкою шугає в лісі.
Стих вітер.
Білка завмерла на гілці.
Лист кленовий в повітрі тремтить.
То вітер голубої книги людськості
перегорнув сторінку.
На ній немає літер червоних.
На ній чорний знімок лише:
«Л е н і н в т р у н і».

II

Будинки. Бульвари. Асфальти.
Тільки люди населяють міріядозорі квартали.
На площах, в магазинах, на ринках,
в трамваї, на авто, в кімнатах,
на тротуарах, на бульварах, на
вулицях, в канцеляріях, в кабінетах,
в наркоматах, в Кремлі—люди!
Люди лише—працюють в державних
і в дрібних—міліметрових масштабах!
Ах, це Москва Союзу Республік—столиця!
Заводи, фабрики, майстерні, посольки,
Окраїни, заулки, трущоби—
Населяють в засмальцьованій, драній
зодязі—люди:
робітники, робітничі.
Діти їхні. Батьки їхні. Дружини їхні.

Заводи, фабрики підняли надрізані
конуси—димарі і—
випльовують сажу і дим в центр.
Ах, це Москва Союзу Республік—столиця!
Бувають, що-року з'їзди:
Партійні, Радянські, Професійні...
Рішають, що-року справи союзних масштабів.
Ухвалюють резолюції, постанови, закони...
День туманний, сірий...
Вибігли газетярі божевільні з експедицій газет.
Крикнули газетярі розпачливо.
Сполохнувся натовп.
Завмер натовп.
Почули заводи і фабрики вість цю.
Стали фабрики. Зупинились заводи.
Заплакали робітниці. Робітники заплакали.
На з'їздах: Каменів, Зінов'їв, Калінін,
Троцький
в груди кулаками б'ють.
В очах сльози горючі.
Промовляють на з'їздах вони:
«Ленін вмер—живе ленінізм»
«Л е н і н а у ч н і - м и!»

III

Принесли Ілліча у Колонну залу.
Мертвий Ілліч. Нема Ілліча.
Дивно, здається, чому трам їде!
Дивно, здається, чому сонце світе?
Чому вітер віє?
Падає сніг чому?
Дивно здається...
Мертвий Ілліч. Нема Ілліча.
Лежить Ілліч в костюмі хакі.
Не рухається Ілліч.
Висять люстри електричні,
Світять крізь жалобу чорну.
Стоять апарати кінематографічні
Занотовують малюнками події.
Ідуть фабрики, заводи, квартали
Прощатися з Іллічем.
Іде вся Москва.
Стала в шереди.
Кожна шереди в десятки верст.
Іде весь Союз сказати:
«Прощай, Ілліч»!..
Ілліч лежить, не рухається, в костюмі хакі.
Мертвий Ілліч. Нема Ілліча.
Такий маленький лежить, а чоло—велике.
«П р о щ а й, І л л і ч!»!..

IV

В жалібній тузі Вкраїна, Росія, Білорусія,
Кавказ, Сибір, Південь і Північ, Захід і Схід.
Мов дитина хниче і плаче по батькові й матері—
так вся країна голосить у жалібній тузі.
Перед портретом Леніна стоять селяни без шапок,
Що то буде?—думає кожен з них.
Що то єсть?—запитує кожен з них.
Плачуть діти. Плачуть великі,
діди й баби...
Вийшов сивий дід наперед.
Навколюшки став перед портретом Леніна.
Уклонився сивий дід.
Перехрестився сивий дід.

V

Траурні стяги вітер гойдає.
Місто в чорній жалобі.
У кожній вітрині знімки Леніна.
Сумує місто не день... не два...
Земля вся сумує за ним.
Портрети... жетони Леніна...
Газети кричать:
«Не падаймо духом!»

VI

Сховали Ілліча на площі Червоній.
Мертвий Ілліч. Нема Ілліча.
Лежить він проти Чільного Місця,
на якому Разіна вбито.
Проти братерської могили борців революції.
Проти письменника Джон-Ріда.
Проти Воровського.
Нема ні Ілліча, ні їх.
Майорять прапори червоні в жалобі.
Мілійонний навтоп без шапок.

VII

Прийшли лікарі.
До мертвого...
Вони вийняли серце в нього.
Вони вийняли мізок в нього.
Серце і мізок здали в музей.
Лікарі Леніна анатомували.
Лежить тепер Ленін, як живий.
Лежить Ленін в труні шкляній.

А над ним хатка—Мавзолей деревляний.
На мавзолею літери деревляні:
«Л е н і н»

VIII

Ідуть люди до мавзолею.
Шапки знімають.
На Леніна мертвого дивляться.
Входять... Виходять...

IX

Не вмер Ілліч!
Живі його ідеї.
Комуністична партія на чолі людства.
Компартія міцна.
Ідуть до неї робочі, робітниці.
Вони кажуть їй:
«Ленін помер... Ми прийшли вам допомогти.
Візьміть нас до себе.
Ми хочемо робити те,
що Ленін заповів.
Ми хочемо бути—
Ленінцями!»

X

Іскряться антени. Шлють радіо-хвилі.
По всій землі метеорними дощами
Падають слова огневі Комінтерна.
Робітник, батрак, селянин, люмпен...
Ковтають огонь слів.
Огонь палахтить.
Пожежа!
S. O. S. (Рятуйте!) кричать банкіри.

.....
.....

Ідуть віки золоті... Через мільйони жертов. Через
сморід трупів.
Через в'язниці. Через страшенні війни.
— Прийдуть віки Золотих Комуни!

Липень—грудень 1924.
Москва.

ПАТРІОТ

Коли Вільгельм Майєр, повертаючись із англійського полону, перейшов німецький кордон і вперше після трьох років знову ступив на німецьку землю,—велика сльоза скотилася йому з очей. Він став на коліна, низько вклонився і поцілував землю.

Товариші зареготали.

Вільгельм Майєр спалахнув:

— Чого регочете? Що землю поцілував? Так це-ж німецька земля, Німеччина, моя батьківщина!

І йдучи далі, ця тиха, завжди сумна й сувора людина всміхалася кожному дереву, кожному будинкові, немов би давнім любим приятелям.

Його не дожидав ніхто. Батьки вже помирали, єдиний брат загинув на війні.

Товариші,—люди, що з ними він разом ішов,—гаряче сперечалися про революцію, про втечу кайзера, про республіку. Вільгельма Майєра це цікавило дуже мало. Він не розумів, як це людина може втікати, покинувши батьківщину в біді на призволяще; а чи імперія, чи республіка—то це було йому однаково: так чи сяк, йому лишалася його побита, вбога, але тим любіша йому Німеччина, рідний край, батьківщина.

— Ми знову піднесемо Німеччину на височінь,—говорив Вільгельм Майєр, і очі йому сяли. Маленька сухорлява людина почувала в собі сили велетня, немов би була здатна сама одна виконати таке незрівняно тяжке діло.

Вільгельм Майєр повернувся до міста, де мав роботу перед війною. Коли він побачив над залізничним двірцем червоний прапор, взяла його лють: де дівся той любий чорнобілочервоний прапор, що йому він присягав на вірність? Його не видно було ніде, немов би він зник з лиця землі. Вільгельмові Майєрові стало дуже гірко. Хто смів пограбувати йому його прапор? І навіщо ту червону ганчірку почеплено над урядовим будинком? І він розпачливо дивився вгору. Якийсь робітник підійшов до нього:

— Що, товаришу,—радієш нашому прапорові?

Вільгельм Майєр хотів уже гримнути на робітника, але не зміг: адже робітник говорив по-німецькому, був йому братом, що з ним вони мають разом підносити батьківщину знову на височінь.

Він пішов до своєї старої фірми і там зустріли його цілком приязно. Звичайно, його місце вже давно не було вільне, але-ж він міг стати за завідателя складом. Старший син хазяїна служив в однім полку з Вільгельмом Майєром, і хоч салдати його там і дуже не любили, то все-ж Вільгельм Майєр був радий побачитися з ним знову.

— Я знаю, що ми можемо покладатися на вас цілковито, без найменшого сумніву,— сказав йому хазяїн.— А за цих непевних часів такі люди, як ви, нам дуже цінні.

Вільгельм Майер тільки вклонився. Розуміється, на нього можна було покластися, адже все, чим він мав завідувати, належить кінцелькінцем батьківщині, вбогій Німеччині; як же-б він міг про це забути?

І він став на роботу.

Вільгельм Майер виріс на селі. Його батько був незаможний селянин, що завжди мусив тяжко воювати зі злиднями. Дитячі роки хлопця минули в безперервній тривозі: що як не витримаємо, як втрачимо наш двір? Він любив убогий тісний селянський двір, як якусь живу істоту,—та так само й худу корівку та кошлаті кози.

Хлопець ходив до сільської школи. Тут його учено, що є тільки одним-одна чогось варта країна на світі—Німеччина. В Німеччині—все добре й гарне: німецькі монархи з давніх давен були найшляхетніші й найрозумніші люди, що тільки про добро своїх підданців і дбали; ці-ж підданці теж були найкращі й найрозумніші люди на світі—великодушні, прості, вірні обов'язкам і готові на жертви. І навпаки, їхні сусіди—оті французи—то зрадливий, легкодухий, ледачий, розпусний народ, що не має ні краплини глибокої душі німців. Та що! Був навіть і такий час у їхній історії, коли ці безбожні люди скарали на горло свого короля й королеву. Старий, трохи вже й глухий учитель аж молодів, надзвичайно красномовно оповідаючи про жахливі злочинства французької революції. В душі малого Вільгельма повставав образ французів: дикі, кровожерні люди, що затаїлися в засідці, готові що-хвилини напасти на мирних і працьовитих німців. По-за тим були ще англійці; вони не такі шкідливі, як французи, але вчитель називав їх народом крамарів і гешефтярів, казав, що вони дбають лишень про власну користь, і по-над усе ласі до грошей. А на сході—руські. Коли вчитель оповідав шось про руських, то завжди так, що вся школа мусила реготати. Адже вони не тямлять ні читати, ні писати, живуть, наче та худоба, джухлять горілку, як інші люди воду, жеруть лойові свічки, як пацюки.

Працюючи в полі, малий Вільгельм не раз згадував свою шкільну науку, дуже радіючи, що він—німець, а не зрадливий француз, який і не дикун руський. Він згадував також, як гарно побила Німеччина Францію року 1871-го, і як ще раніше герої німецької свободи—Шіль, Кернер, Люцов—одчайдушно воювалися зі страшним Наполеоном. Школярі мусили вчити вірші з тих часів, і хлопець, будиши на самоті, инколи проказував ці вірші в голос, а то повний одушевлення і трохи фальшиво—бо мав кепський слух—співав «Wacht am Rhein».

Коли Вільгельмові було одинацять років, довго очікувана біда таки наїсла на всю його родину. Батьки мусили продати свій двір. Чорноволога людина, з горбатим носом, повела геть любу корівку. Вільгельм дивився на це, ковтаючи сльози. Батько безсило сів на лавку перед хатою, пробурмотавши:

— Проклятий жид!

Мати голосно плакала.

Після цього вони переїхали до міста. Вільгельм найнявся за рознощика. Часто здавалося йому, що не всі-ж німці такі добрі й велико-

душні, як цього вчив його старий вчитель, але він потішав себе думкою: «Це лишень міські!».

Старший брат працював на фабриці. Старого батька цілком приглушило: він ненавидів високі будинки, голосливі вулиці і безліч люду на них. Його тягло на село, і він нудьгував. А далі почав пити. Коли він напивався, то йому здавалося, що він знову дома, чує пахощі сіна, гострий і терпкий дух землі. Він ставав що-далі то гіршим тягарем для родини, і коли його вдарив грець і він через три дні помер, то родина лишень вільніше зітхнула.

Вільгельм працював надзвичайно совісно й старанно. Він був амбітний хлопець, завжди чогось учився і врешті дослужився до конторського писаря.

Тут ударила війна. Вільгельм Майер вибрався на неї з захопленням. О, він уже задасть перцю тій наволочі, що напала на його любу, мирну, безневинну Німеччину! У нього був такий настрій, немовби він сам один зможе перебити цілий полк ворогів.

Через півроку опинився він в англійським полоні. На другий рік війни померла його мати, а незабаром після цього склав голову на західньому фронті старший брат.

І ось тепер Вільгельм Майер знову повернувся додому. Всі свої сили й змагання він присвятить тому, щоб допомогти батьківщині, щоб знову піднести її на височінь. Щоб знову з повним правом можна було співати: «Німеччина, Німеччина вище над усе!».

Раніше Вільгельм Майер ніколи політикою не цікавився. Нині-ж, в турботі за долю батьківщини, почав він читати газети: всі, що лишень потрапляли йому до рук. До соціалістичних газет ставився він з призириством, бо-ж там підлі брехуни настирливо доводили, що бідна, мирна, зацькована зі всіх боків Німеччина,— що саме ця Німеччина несе відповідальність за вибух війни. Значно більше промовляли до його серця дойнаціональні газети. Він читав їх у надзвичайнім захопленні, вірив кожному слову, і незабаром почав ненавидіти французів і ще більше, ніж ненавидів їх підчас війни.

Німецькі уряди, що змінювалися один за одним, не мали, здається, суворішого критика, як Вільгельм Майер. Він уважно слідував за їхньою політикою і ні в чому її не поділяв. Вони вели країну до загибелі. От коли-б замість них та прийшли справжні люди, люди діла, герої свободи, от як Шіль з товаришами, що визволили-б Німеччину з-під ярма французів!

Країна чим раз убожіла, злидні росли. Хто був тому винний? «Французи», говорили дойнаціональні газети, «і жида». Жида! Тут Вільгельм враз пригадав чорняву горбоносу людину, що повела від них бідолашну корівку, коли він був малим хлопцем. Це-ж був жид! Ще тоді зруйнував їх не хто інший, як жид. Звичайно, батько був винний найбільше одному багатому селянинові, але той нічого не брав з двору сам, доручивши все своєму адвокатові. Стара дитяча образа, старий дитячий гнів за любу корівку гостро ожили в душі Вільгельма Майера. І тепер він ненавидів жидів іще дужче, ніж французів. Його газета розкрила йому на цих людей очі: вони—нещастя кожного краю; вони одні лишилися в Німеччині багаті, коли всі християни пухнуть з голоду. А от у Росії вони, під назвиськом більшовиків, захопили навіть владу,

і коли християни їх не слухають, то жида їх розстрілюють або вішають. Ті огидні люди, що балакають про відповідальність Німеччини за вибух війни, ті соціалдемократи й насамперед комуністи,—всі вони не що інше, як жидівські наймити. Звичайно, комуністи—найгірші: вони-ж хочуть вступити в союз із жидами в Росії, щоб і в Німеччині панували жах та безладдя, і щоб усі християни мусили слухати жидів.

Коли Вільгельм Майер обмірковував усе це, йому ставало чим раз прикріше і він чим раз більше дратувався. Коли-ж нарешті придуть люди, що визволять кохану батьківщину з-під злочинців, що рабують і поневолюють її,—від французів, жидів і комуністів?

Вільгельм Майер купив собі гакенкройц¹⁾ і, почепивши його на петлю від гудзика, почував себе неначе що-йно народжений. Тепер усі, хто його бачить, знають, що він по-над усе любить свою батьківщину «і що для її визволення він готовий на все». Він радо почав би забалакувати до інших парубків, що так само носили гакенкройца, але в ньому жила ще нерішучість селянина зі властивим їй страхом перед чужими людьми; крім того, ці інші, майже всі без винятку, були добре вдягнені і добре одгодовані: видно було, що це—«пани».

Вільгельм Майер починав прикро відчувати свою самотність. Він так радо побалакав би з будь-ким про свою нову віру, про свою нову свідомість! Але-ж його товариші співслужбовці не цікавилися політикою і мовчазний суворий завідатель складу симпатією серед них не користувався. Він мав також і інші турботи,—особисті. Утримання було низьке, а все невпинно дорожчало; крім того, він приніс із війни ще й хворобу в усі, що мучила його чим раз дужче. «А що як я оглухну?»—з жахом запитував він сам себе. Доктор з лікарської каси не подобався йому: він був соціяліст, а крім того, жид. Вільгельм Майер волів краще заплатити за візиту і пішов до іншого лікаря.

Одного дня його покликали в контору до хазяїна. Він злякався: «Чи не зауваяв часом хазяїн, що я кепсько чую на одно ухо? Чи не звільнить він мене кінець-кінцем?».

Він почистив вистріпане вбрання, старанно витер каучукового комірця і після цього пішов до контори.

В конторі був тільки старший син хазяїна. Він сидів за великим столом і курив товсту цигару. Ніздрі Вільгельма Майера жадібно потягли ароматний димок: з того часу, як усе так подорожчало, він уже більше не курив.

— А це ви, друже,—зустрів його пан фон Любке приязно.

Ну, богові дякувати, це не нагадує звільнення. Вільгельм Майер за старою звичкою виправився й відповів:

— Чого звольте, пане полковнику?

Молодий хазяїн усміхнувся:

— Я хотів би побалакати з вами.

— І він скося позирнув на гакенкройца.

— Сідайте, друже.

Засоромившись і цілком безпорадно сів Вільгельм Майер на краєчок стільця.

¹⁾ Знак німецьких патріотів. Перекл.

— Ми дуже задоволені з вас, надзвичайно задоволені,—почав молодий хазяїн.

«Чи не підвищення утримання?»—подумав Вільгельм Майєр і німо вклонився.

— Ви старанний і вірний обов'язкам працівник,—казав далі хазяїн.

— Вірний обов'язкам... Ви носите гакенкройца?—додав він безпосередньо.

— Так, пане полковнику!

— І ви знаєте, що цей знак значить?

Це він цього не знає?—Рятунок Німеччини, визволення Німеччини, відбудова старої величчя Німеччини, об'єднання всіх щирих патріотів. Геройська боротьба за поневолену батьківщину. Він радо знайшов би цим думкам слова, але сором'язливість скувала йому уста. З розжевленим обличчям він зміг пробурмотіти тільки кілька плутаних слів.

Але пана фон Любке вони, здавалося, цілком задовольнили:

— Я дуже радий знайти в вас справжнього патріота,—сказав він і, взявши з цигарної коробки на столі одну цигару, протяг її своєму службовцеві:

— Припалюйте, мій друже!

Глибоке щастя пройняло Вільгельма Майєра. Так, ось воно—братерство всіх справжніх німців: хазяїн каже йому «мій друже», пропонує йому цигару, дозволяє йому курити її в своїй присутності! Тремтячими руками тернув він сірника.

— А в дойчфелькішну партію ви вже вступили?—спитав хазяїн після коротенької мовчанки.

Вільгельм Майєр уже багато чув і читав про цю партію, але якимсь чином йому ніколи не спадало на думку, що вступити до неї може також і він.

— Ні, пане полковнику.

— Сьогодні ввечері збори. Ми можемо піти на них разом. Зайдіть за мною у восьмій годині до моєї вілли. Коли ви вже де-що про цю партію чули, то вам мусить стати цілком ясно, що тільки вона одна може врятувати Німеччину.

— Так, пане полковнику!—скрикнув Вільгельм Майєр і тут раптом знайшов бажані слова. Все кохання, вся журба, що він німо носив у собі кілька років, ніжне кохання до батьківщини й огненна зненависть до ворогів—усе це раптом вихопилося йому з грудей. Він говорив і говорив, а хазяїн позирав на нього чим раз уважніше.

— А Німеччина... Німеччина буде врятована, правда, пане полковнику? Наша кохана батьківщина стане знову великою!

Тут слюзи стали йому в очах, горло йому стиснулося і він мусив замовкнути.

Пан фон Любке придушив у собі непереможне бажання позіхнути і з ледве помітною нетерплячкою в голосі відповів:

— Так, так, приходьте лишень точно о восьмій. Зійдете на гору задніми сходами,—у нас будуть гості.

Вільгельм Майєр почував себе щасливішим, ніж будь-коли. Тепер у своїх турботах за батьківщиною він був уже не один: він мав друзів, що з ними його єднало одне змагання, людей, що палкими словами вимовляли все те, що він найглибше почував, але не тямив висловити.

Вони-ж мали потрібні слова, дуже багато слів. Коли Вільгельм Майер повертався з якихсь зборів додому, ці слова цілим роєм вирували йому в голові: «патріотизм», «ворог у країні», «жидівська банда», «кляті комуністи», «народній, щиро арійський дух». Він не знав, що то таке—«арійський»; він тільки неясно здогадувався, що це щось гарне само з себе, щось німецьке, в протилежність французькому чи жидівському. Йому лоскотала пиху, що він так близько міг знатися з такою безліччю «файних» панів; та що! навіть його хазяїн запропонував йому бути з ним на «ти»,—звичайно, тільки підчас розмов серед партії.

Одного разу Вільгельм Майер попустився прикрої помилки. Це було одної суботи після полудня. Він якраз одержав приймну звістку про перемогу дойчфелькіше на виборах до магістрату. Схвилюваний і щасливий, ледве не летів він вулицею, не чуючи під собою ніг. І тут—назустріч йому—пан фон Любке в товаристві якоїсь вродливої, аристократично вдягненої пані.

Він сіпнувся до хазяїна:

— Чи ти чув уже про нашу перемогу,—гукнув він іще здалека.

Пані здивовано поглянула на людину в потертій одежі, а пан фон Любке трохи ніби зніяковів:

— Так, так, Майер, я знаю вже.

І без дальших слів повернувся до нього спиною. Вільгельм Майер отетерено дивився на ту спину: він не розумів. Чи-ж то може бути, щоб хазяїн соромився його? Ні, цього ніяк не може бути! Коли велике почуття об'єднує людей, то вони всі—брати; хоча-б один з них був і пан багатий, а другий—нешасний злидень який.

Та йому довелося зазнати ще й другого розчарування. Вже давно ніяк не міг він обійтися зі своїм утриманням. Йому платили менше, ніж би належалося за тарифом, але він з неясного почуття, що своєю дешевою роботою допомагає батьківщині, досі не говорив про це ані слова. Нині-ж йому треба було неодмінно купити нове вбрання, бо старе вже не можна було більш латати і холодний осінній вітер, ніби голками-колов крізь вистріпану тканину. Він довго вагався, але кінець-кінцем розсміявся сам із себе. Та-ж само собою розуміється, що хазяїн утримання йому підвищить: адже-ж вони товариші між собою. Він попрохав дозволу прийти на розмову, де й виклав свої домагання. Хазяїн зморщив лоба:

— Щось не дуже приємно слухати слово «тариф» із ваших уст, Майер: більшовизмом одгонить. Хто має право приписувати мені, скільки я маю платити своїм службовцям? Така опіка ніякому вільному німцеві не до смаку.

Вільгельм Майер засоромився. Він не мав на думці нічого злого, але коли-б пан полковник... він ніяк не хотів бути настирливим... тільки ж... уже так холодно і старе вбрання...

Пан фон Любке нетерпляче забарабанив оливцем по столу.

— Мені дуже прикро, любий Майер, але-ж ви самі знаєте, як тяжко доводиться боротися нашої фірмі. Клята жидівська конкуренція! Ні, навіть при найбільшій бажанню нічим допомогти вам не можу.

Він усміхнувся, хлопнувши Вільгельма Майера по плечу.

— Ми, німці, мусимо як раз нині йти на всі можливі жертви, любий друже. Тепер ми—народ убогий: тільки невпинна праця й самозречення зможуть піднести батьківщину знову на височінь.

Так, це Вільгельм Майер розумів: праця й самозречення. Певно, хазяїн, що кілька день надягав нове вбрання, а місяць тому купив також новий автомобіль... Тут щось десь не пасує. Та геть з цими божевільними думками! Хто любить свою батьківщину, той повинен також бути готовим голодати й холодати за неї, брати за свою працю півплати.

Вільгельм Майер високо підняв комір і крізь колючий листопадовий вітер тремтючи подався додому в нетоплену хату.

Коли Вільгельм Майер пробув у дойчфелькшній партії вже з півроку, то раз хазяїн покликав його перед шабашем до контори. Він був не один. В зручнім шкірянім кріслі сиділа літня людина військової зовнішності; Вільгельм Майер уже кілька раз бачив, зустрічав її попереду на партійних зборах.

— Ось він, ексцеленц,—сказав пан фон Любке і гострі очі літньої людини допитливо звернулися на Вільгельма Майера.

— Так, так,—вимовила вона через де-який час.—Я чую від свого приятеля пана фон Любке, що ви один з найпевніших наших членів. Отже ми хочемо поставити вас на спробу. Чи маєте ви стільки відваги, щоб поставити на карту своє життя ради батьківщини?

— О, певно, певно!—вигукнув Вільгельм Майер в захопленні.

— Справа в тім, щоб устроїти одного з наших у комуністичну партію,—казала далі літня людина.—Ви-ж гаразд знаєте, яка небезпека для Німеччини оті комуністи!

— Звичайно, звичайно!..

І як літня людина мала такий аристократичний і поважний вигляд, він додав:

— ...Пане генерале!

— Чи взялися-б ви розвідувати плани й наміри цих людей?—спитала літня людина.

— Так, пане генерале, узявся-б, але як його підійти до цього?—відповів Вільгельм Майер, трохи запаморочений.

— Ви мусите вступити в комуністичну партію,—озвався пан фон Любке. А як Вільгельм Майер мимоволі огидливо здригнувся, то він нетерпляче додав:—Ви мусите це зробити. Як-же по-вашому повинен працювати шпик?

Шпик! От паскудне слово. Боротися в одвертій бої за батьківщину, вмерти коли це потрібно, це скільки хочете, але-ж пролазити в довір'я, брехати й знову брехати, затаювати свої переконання—це-ж дуже й дуже тяжка робота.

Літня людина, здавалося, відгадала думки Вільгельма Майера.

— Не забувайте, що тут мова йде про комуністів, про отруту людства, про жидів і жидівських наймитів. Супроти цієї банди ніякої совісті не потрібно.

Вільгельм Майер кивнув головою.

— Отже, ви готові взяти на себе це доручення? Вам зовсім не треба виступати палким комуністом зразу-ж, ви можете довгий час

«усвідомлюватися». Тут,—генерал вказав на стіл—маєте кілька їхніх підбурницьких брошур. Прочитайте їх, щоб бути в курсі діла.

— Та-ж я не знаю ні одного комуніста,—безпорадно заявив Вільгельм Майер.

— Ви муситимете піти на працю до якоїсь фабрики. Там ви з ними зустрінетесь.

— Хто-ж мене за такого безробіття на роботу візьме?

— Про це попіклуюся вже я—озвався, сміючись, пан фон Любке.— Ви вже завтра, як некваліфікований робітник, можете найнятись на завод Фалкен. У мене скрізь звязки. Тільки не забудьте-ж, бога ради, гакенкройца зняти.

З турботою в обличчі зняв Вільгельм Майер дорогий символ і сховав його в кишеню.

— Ви будете що-тижня давати справоздання панові фон Любке,— сказала літня людина.— І саме після дев'ятої на його віллі.

— Слухаю, пане генерале!

— Коли вас питатимуть, де ви працювали раніше, то спокійно називайте нашу фірму; кажіть, що я викинув вас за соціалістичну пропаганду,—додав, сміючись, пан фон Любке.

Вільгельм Майер взяв зі столу брошури, вклонився й пішов.

— Чесний ідіот,—промимрила літня людина.

— Ідіоти на таку роботу якраз і добрі.

— Так, але чесність у таких людей, то завжди до певної міри небезпека.

Обидва засміялися.

Праця на великій фабриці давалася Вільгельмові Майерові дуже тяжко. Вереск машин паморочив його. Втома проймала все його тіло немов би оливом. Робоча днина тяглася без кінця довго. Перші дні він цілком забував мету свого перебування на фабриці і одчайдушно напружував усі свої сили, щоб не осоромитися з роботою. Два його сусіди по роботі хутко зауважили, до якої міри він був запаморочений і безпорадний. Вони помагали йому, як тільки можна було. Після трьох днів роботи Вільгельм Майер на шабаш так виснажився, що вже не міг триматися на ногах. І він сів перед фабрикою просто на сніг. Руки й ноги йому тремтіли, в очах мигтіло.

Тут підійшли до нього обидва його товариші по роботі,—один високий, широкоплечий і білявий, другий тонкий і худий, з чорним волоссям.

— Ну?—сказав білявий підбадьорюючи.—Кат ма сил більше? Ти мабуть до цієї роботи не звик.

— Устань зі снігу,—сказав чорноволосий.—Простудишся.

Білявий нахилився, вхопив Вільгельма Майера під пахи і в одну мить поставив його на ноги.

— Ходи додому, бо занедужаєш, чоловіче. Жінка вже, мабуть, хату натопила.

— Нема в мене жінки,—відповів Вільгельм Майер з плачем у голосі.—Та й хата моя теж нетоплена.

— Ходи з нами,—казав білявий.—У мене вдома в кухні вже чудово тепло, та й таріль гарячої супи знайдеться.

Вільгельм Майер вирячився на білявого. Чого ради ця людина така добра до нього, до чужого? Чорноволосий підсунув йому свою руку:

— Рушай; ти вже аж посинів з холоду.

І вони вже йшли, перше ніж Вільгельм Майер устиг випустити слово з уст.

Невимовно гарною здалася йому тепла кухня, де порядкувала молода приватна жінка. Маленька дитинка спала в колиці. Хазяїни прийняли його, як рідного. Жадібно сьорбав він гарячу супу. Згодом повів він очима по кімнаті і його погляд спинився на двох портретах, що висіли на стіні. Е! ці обличчя він же знає. Він придивився уважніше; під одним портретом стояло «Ленін», під другим «Троцький».

Ложка мало не випала йому з рук у тарілку. Льоренц Вінтер, білявий велетень, слідкував за його поглядом:

— Гарні портрети, правда?

Вільгельм Майер отетерів:

— Ви комуністи?

— Звичайно!—засміявся разом з чорноволосим Льоренц. І далі запитав:—А ти належиш до якої партії?

— Ні,—відповів Вільгельм Майер, густо почервонівши.

Так от через щасливий випадок він опинився якраз у комуністичній хаті. Тут він може зав'язати звязки, заприятелюватися. На хвилинку майнуло йому в голову: «Це-ж справжня гидота! Гріюся коло їхньої печі, їм їхню супу, щоб згодом їх же колись ізрадити». Але він одразу-ж заспокоїв себе: це-ж комуністи, зрадники батьківщини, підлі пройдисвіти, що нічого кращого їй не заслужили. Проте, супа раптом втратила смак для нього і він поклав ложку на стіл.

По вечері обоє робітники почали палко політикувати. Вільгельм Майер напружено прислухався до розмови, думаючи про себе: «І як же вони брешуть! Адже-ж вони говорять щось якраз протилежне тому, що твердить наша партія. Чи вони й справді вірять своїм словам? Але одну хвилину він відчув, що сам дуже близько стоїть до їхніх думок вони балакали про французьких капіталістів. Ніякий дойчфелькіше не зумів би напасти на останніх гостріше, як це робили Льоренц і чорноволосий Макс. Вільгельм Майер підвів очі і, хоч і надзвичайно обережно, але все-ж сказав кілька слів про «спадкового ворога».

Макс осміхнувся:

— Так! Ми, пролетарі, маємо, звичайно, «спадкового ворога», але він—не француз і не англієць, а капіталістична наволоч усіх країн, так само Німеччини, як і Франції. Ти-ж напевно не думаєш, що капіталісти вірять казочці про «спадкового ворога». Коли треба якийсь гешефт робити, або проти пролетаріята виступати, то панове капіталісти всіх країн миряться як найкраще.

— Жиди!..—вихопилося у Вільгельма Майєра.

— Та такі-ж і жидівські капіталісти, — відказав йому Льоренц, — але не тому, що вони—жиди, а лишень тому, що вони—капіталісти.

Тут Вільгельм Майер почав слухати вже зі власного інтересу вже майже забув про своє завдання. У нього був такий настрій, немов би він мусив обидвох цих робітників переконати, довести їм, до якої міри

вони помиляються. Але ж він не мав права говорити, як йому хотілося, і мусив додержувати обережності.

— Я нічого не розумію в політиці,— сказав він.— Але-ж ви, комуністи, обороняєте жидів!

— Жидівських пролетарів, і до того-ж точнісінько так само, як і християнських.

— І ви не любите батьківщини.

— А що є по-твоєму батьківщина? — запитав Льоренц.— Чи не ті багатії, що обжираються, коли їхні люди дохнуть з голоду?

— Та ні-ж бо, господи боже мій! ти-ж розумієш, що я маю на увазі... Німеччина!

— А що-ж таке Німеччина? Коли ти непомітно перейдеш кордон, чи знатимеш ти тоді, що ти в іншій країні? Чи там повітря інше, чи квітки пахнуть інакше, чи річки й озера не такі самісінькі? Тільки коли ти зустрінеш людину, що говорить чужою мовою, тільки тоді ти переконуєшся, що переступив кордон.

— Але-ж своїх рідних, свій народ люблять більше, ніж...

— А це ти вірно сказав—свій народ. Німеччина, справжня Німеччина—це мільйони людей, що працюють, продукують цінності й живуть у злиднях. От цих саме людей ми, комуністи, й любимо; саме їм ми хочемо допомогти, саме їх хочемо ми визволити зі злиднів і рабства. Не тільки з французького,—додав він хутко, зауваживши, що Вільгельм Майєр хоче щось сказати.—Ні, так само й з нашого, з німецького. А щоб тебе заспокоїти, то додаю ще, що й з рабства жидівських капіталістів.

— Так ви погоджуєтесь, що свій народ повинно любити більше, ніж інші народи?

— Не знаю, чи треба це робити. Знаю, що так здебільшого робиться, і то часто так само, як близнюк любить брата-близнюка більше, ніж інших братів.

Це вподобалося Вільгельмові Майєрові. Німці—брати-близнюки. Льоренц, що так його привітав, довів це власним прикладом. Але тут він враз згадав, що Льоренц—комуніст; а крім того згадалося йому й ще де-що, а саме—що пан фон Любке відмовився підвищити йому утримання. Це, властиво кажучи, не по-братерському зроблено. Так зате-ж пан фон Любке—щирий патріот, що по-над усе любить свою батьківщину; такий людині її невеличкі хибки повинно пробачити.

Хоч і як тяжко було-б цьому повірити, але Вільгельм Майєр поволі дуже вповодбав обох комуністів. Що тепліше він до них ставився, то тяжче ставало йому мовчати про свою власну партію. Двоє таких бравих хлопців могли потрапити в ту безбожну комуністичну партію тільки через якусь помилку. Одкрив їм очі, покажи їм правду, то вони напевне прийдуть до дойчфельніше; одже він що-раз ясніше бачив, що й вони люблять Німеччину, що й вони хочуть їй—звичайно, на свій божевільний лад—допомогти. Але-ж він мусив мовчати; пан фон Любке гостро наказував йому про це на кожній зустрічі.

Взимку Вільгельм Майєр занедужав на лютій грип. Макс забрав хорого з його холодної кімнати на горищу, привіз його до себе, поклав його у власне ліжко. І що-дня, підчас перерви на обід прибігав він додому, щоб подивитися, чи хорий чогось не потребує. В його вбогій кімнатці було приємно й чисто; коло стіни стояла висока етажерка,

повно набита книжками. Вільгельм Майер дивувався з працьовитости чорноволосого, що часто сидів над своїми книжками до пізньої ночі. Поволі звик він до портретів, і незабаром Ленін і Троцький, Лібкнехт і Роза Люксембург стали йому немов би давніми приятелями. Одного разу, коли він міг уже вставати з ліжка, знайшов він серед книжок «Листи» Рози Люксембург. Він почав їх читати і скоро не міг отямитись од здивовання: адже жінка, що писала ці листи, ніяк не могла-б бути тою несамовитою фурією, якою її весь час малювали йому дойчфелькіше. Як видно, де про що кепсько були поінформовані не тільки комуністи, а й товариші Вільгельма Майєра з його власної партії. Треба їх поінформувати краще, бо-ж це не діло, щоб чесні німці клепали на мертву душу, що не може оборонятися.

Одного вечора Макс розгорнув газету, що була видрукована якимись чудними чужими літерами. Вільгельм Майєр де-який час невпевнено поглядав на неї, а далі запитав:

- Це може руська?
- Ні, єврейська.
- Чи тямиш по-єврейському читати?
- Ну звичайно, я-ж жид.

Вільгельмові Майєрові здалося, немов би його вдарено по голові. Він виривався на людину, що вже десять день з чулою пильністю й добрістю ходила за ним, одриваючи зі свого скупого заробітку більшу частину йому на ліки й на легку їжу. Дух забило йому в грудях.

— Ти жид?—ледве вимовив він.

І як Макс кивнув очима, то Вільгельм Майєр лишень ухопився руками за голову; йому здавалося, що вир несподіваних думок от-от розірве йому черепа.

На новій зустрічі з паном фон Любке, коли Вільгельм Майєр нишком спостеріг, що пан полковник не висловив йому жадного співчуття з приводу його хвороби, він наважився сказати:

— Знаєте що, пане полковнику? За останній час я багато про що міркував і ось до чого доміркувався: є жида й жида.

П'ять хвилин далі Майєрові здавалося, що він знову в казармі: пан полковник тупав на нього, як на рекрута, лаяв його зрадником Німеччини і, кінець-кінцем, заявив:

— Ви маєте виконувати мої накази без жадного міркування. Неосвічена людина—як ви—взагалі не повинна міркувати! Зрозуміли?

Вільгельм Майєр стояв, ніби облитий помиями пудель. Чи-ж німець може так говорити зі своїм братом? А до того став ось він несподівано ще й неосвіченою людиною. Це він, кому, коли він сумнівався в своїх здатностях, сам же пан полковник не раз казав: «Мій любий Віллі, ти-ж такий розумний чолов'яга! Двадцять раз упорашся!».

І міркувати він теж не сміє. І раптом у цій урочистій кімнаті, де на стінах висіли прибрані чорно-білочервоними і з гакенкройцом прапорами портрети Людендорфа й Гінденбурга, згадалися йому слова, що їх одного разу сказав Льоренц: «Капіталісти роблять усе, щоб задурили маси; все чисто служить їм для цього—газети, церкви, кіна, театри. Вони добре знають, яка це для них небезпека, коли пролетарі починають міркувати».

В ту хвилину Вільгельм Маєр розсердився, бо він якраз був на сьомім небі від картини «Фрідріх Цар», побачивши її на подарований йому паном полковником білет; тепер же спала йому в голову страшна думка: «А Льоренц казав, здається, правду». Але одразу-ж він страшенно перелякався. Бо-ж чи не починає й він міркувати, як комуніст? Він, Вільгельм Майєр, самовідданий член партії дойчфелькіше!

В лютому Вільгельма Майєра прийняли до комуністичної партії. І тут він мусив зауважити в собі дивовижне спостереження: він почував, що ці люди значно рідніші йому, ніж члени його справжньої партії—п'яничкуваті молоді студенти, пихаті старі люди, що в розмові з ним завжди були якось нарочито ввічливі. Комуністи-ж часто поводитися з ним доволі неухажно, не один раз називали його просто ослом, а все-ж Вільгельм Майєр кожного разу почував, що ніхто з них не хотів його образити, що всі вони між собою справжні брати.

Він став одним з найбільш роботящих членів, завжди готовий до праці. Незабаром товариші почали говорити: «Вільгельм зуміє! Візьмем Вільгельма!». Він гарно розліплював плакати і подеколи ловив себе на грішній думці, що все, що на тих плакатах стояло,—чистісінька правда. Бували хвилини, коли він цілковито забував про своє завдання і робив партійну комуністичну роботу в чеснім захопленні, поки не спало на йому на думку, що він же в ворожому таборі, що він мусить поборювати й зраджувати цих людей—ради батьківщини. А при тім він знаходив серед них товаришів, що любили Німеччину не гірше, ніж він сам, хоч, звичайно, іншу Німеччину і по-іншому. Життя, що до цього часу здавалося йому таким простим, тепер страшенно ускладнилося; він не міг уже докладно орієнтуватися в ньому. Властиво кажучи, домагання, що хто працює, той має й право на людське життя, зовсім не безбожне, так само як і той погляд, що дармоїди на хліб не мають аніякісінького права. Чого власне хочуть комуністи? Коли він одного разу поставив собі це питання, то на своє величезне здивовання відповів собі: «Справедливості!». Вони теж прагнуть до вільної Німеччини,—Німеччини визволеного пролетаріату; цього змагання він так само не може не поділяти. Роздвоєння гнітило його, а вночі мучив його страшний сон: ось іде він з дойчфелькіше і несе поперед усіх прапор з гакенкройцем. Музика грає Ергардтову пісню і він підспівує. І ось із-за рогу виходять комуністи; червоний прапор має на вітрі. «Це-ж наші почнуть стріляти комуністів, беззбройних!»—думає він ві-сні і бачить у передній лаві Льоренца з дружиною, що держить на руках свою маленьку дитину. А далі Макс і інші товариші, що він їх знає і так любить. Він хоче крикнути їм: «Бережіться, ми будемо зараз стріляти!»—але слова застряють йому в горлі. Тут фелькіше стріляють, і він бачить, що першою поцілено якраз малу дитинку. Він раптом повертається і в лютім одчаю починає гатити своїх держалном прапора.

Мокрий від поту прокидався він на цім місці і довгий час після того не міг заснути знову.

Одного дня на партійних зборах говорила невеличка старенька людина, що мала чужоземну вимову. Товариші звали чужинця «Алекс» і, як видно, дуже раді були його серед себе мати. Вільгельм Майєр спитав Льоренца, хто це такий.

— Це один руський товариш. Він п'ятнадцять років прожив у Сибіру на заслання. Поглянь на його ліву руку: ще й досі видно, як глибоко проїло її залізо кайданів.

— Він же не робітник?

— Ні,—професор.

— І професор боровся за пролетаріят?—здивувався Вільгельм Майер.

— Звичайно! Спочатку як соціал-демократ, а потім, коли партія розкололася, як більшовик. Нині в Москві має він надзвичайно відповідальну посаду.

— Але він все-ж християнин?

— Так! А що?

Вільгельм Майер зніяковів:

— Це я з приводу відповідальної посади.

Льоренц засміявся:

— А як по-твоєму, Риков має не відповідальну посаду?

— Риков жид.

— Дурило ти! Риков син селянина!

— Селянина?!—Вільгельм Майер виричав очі.—Мабуть багатого?

— Ні, якраз незаможного. Але заткни пельку,—товариш починає знову говорити.

Вільгельм Майер майже не слухав промови. Думки роєм вирували йому в голові. Син селянина! Він згадав за свого власного батька, за його повне турбот життя, за те, як він мусив гнутися перед глутями, перед паном бурґмайстром, перед пастором, перед ландратом. А там, у Росії... тут загадалися йому слова, що їх так часто любив повторяти пан фон Любке: «вільний шлях здатному!». А будь його батько, та й він сам хоч і в два рази здатнішими, все-ж ніколи в світі не досягли-б вони того, чого досяг у Росії селянський син Риков. В Німеччині вільний шлях є тільки для багатого, і, навпаки, в пролетарській державі—для здатного. Зажурене обличчя батька з'явилося перед його очима. Там би вже, мабуть, подумали про те, щоб убога стара людина, що так міцно звязана була з землею і так усе своє життя гірко працювала, не повинна-б була вибиратися в безжалісне, ненависне місто; цей Риков, син незаможного селянина, поміг би своєму селянському братові. Йому здавалося, ніби він вдивляється в батькові очі, а тим часом щось шепоче в серці: «Не журися, батьку! В Росії старого селянина вже не викидають на гній; а прийде час, коли й у нашій любій Німеччині буде так само!».

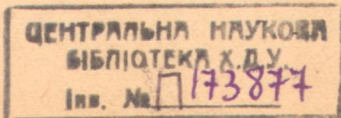
Коли на зборах розляглося «гох» на честь Радянської Росії, Вільгельм Майер приєднався до нього з усіх сил і з найчеснішого переконання.

Пан фон Любке був незадоволений зі свого шпика. Вільгельм Майер не міг подати нічого поважного та ще й поясняє, що все, про що він довідується від комуністів, стоїть у їхній пресі.

— Що-ж ви—боїтеся, чи що?—пустив шпильку пан полковник.

Вільгельм Майер спалахнув:

— Підчас війни я мав нагоду не один раз довести, що я жадного страху не знаю,—сказав він, гостро натискуючи на «я». І перед його очима воскресла картина шансів: шрапнелі зі свистом літали

в повітрі, пан полковник, засівши в найглибшому місті, гавкав на салдат: «Вилазь, боягузи!», а один салдат раптом крикнув: «Вилазь сам, боягузницька свине!».

В ту хвилину полковник виявив, властиво кажучи, зовсім не надто велику любов до батьківщини.

— Ви повинні знову разка сходити на наші збори, Майєр. Щоб відсвіжити патріотичне почуття,—сказав пан фон Любке.—Після завтра о восьмій вечора.

— Слухаю, пане полковнику!

Збори не вплинули на Вільгельма Майєра так, як на те сподівався пан фон Любке. Він почував себе, як чужий серед чужих. Пухлі йолопські обличчя студентів будили в ньому огиду і не один раз, слухаючи референта, він думав: «Це-ж безглуздя, суцця брехня!». І тут же він зразу зауважив те, чого ніколи не зауважав раніше: люту зненависть, що нею дихали ці патріоти на частину своїх братів-німців, на пролетарів.

Вільгельм Майєр зовсім тихо сидів у куточку і нищечком міркував: «Коли ці люди говорять «Німеччина», то думають не про мою Німеччину. Dla них батьківщина—то країна, де вони можуть без перешкод багатіти за кошт інших, де вони можуть бути панами, можуть визискувати й поневолювати маси. Це—ніякі не патріоти. Патріот—ті, хто хоче бачити свій край вільним і правосудним. Німеччина—не купка багатіїв-дармоїдів, не жменька дурних неосвічених студентів; Німеччина—це маса, пролетаріят».

І на цей раз Вільгельм Майєр думок своїх уже більше не жався.

Пан фон Любке попрохав слова і повідомив:

— З певних джерел ми довідалися, що комуністи завтра ввечері мають відбутися таємні збори. Давно вже час дати гарну науку цим ворогобникам, що так часто зривають нам зібрання. Я пропоную добре озброїти чотириста душ люду і напасти на їхні таємні збори. Зрозуміла річ, що там багато їх бути не може.

Студенти заревли від захоплення.

— Тепер ми їм дамо, свиням собачим, клятим голодранцям!

— Пардону не давати!

— Бий жидівську банду!

Вільгельм Майєр затремтів усім тілом. «Певне джерело»—то він. Вчора, після того, як полковник цілу годину його допитував, він розповів про таємні збори, думаючи собі при тім: «знатиме цей, чи не знатиме—один біс. Принаймні одчепиться від мене».

А тепер от і виходить, що він своїх зрадив. Так, зрадив своїх. Бо тепер він уже точно знає, що належить до них, а не до цих от. Він їх зрадив, тепер на них нападуть і переріжуть. Через нього.

Що йому робити? Піти до Льоренца і повідомити його? Ні, не може він цього! Він і слова не вимовить! Та Льоренц і не повірить, коли він, не входячи в подробиці, просто скаже, що чув, мовляв, про підготовлений напад.

Він підпер голову обома руками і в одчаї силкувався щось придумати; він не помічав, що літня людина, що штовхнула його в шпик, пильно поглядає на нього.

Генерал кивнув очима панові фон Любке і одійшов із ним у далекий куток.

— Наш чесний ідіот починає здаватися мені щось не дуже певним,— сказав він. Погляньте на нього: хіба-ж не сидить він там немов би втілена нечиста совість?

— Екцеленц, Вільгельм Майер—людина цілком певна, кладу за нього руку в огонь!

Генерал глузливо осміхнувся:

— Я зі свого боку руки в огонь не поклав би ні за кого. Тут маємо питання: чи цей йолоп більш чесний, ніж дурний, чи більш дурний, ніж чесний?

— Я не цілком розумію вас, екцелену.

Генерал цинічно пояснив:

— Бачите, ці голодранці, що підтримують нас проти своїх власних класових братів, мусять же бути або купованою наволоччю, або-ж дурнішими за рогату худобу. І коли якийсь із них починає кумекати...

Красномовний жест закінчив фразу.

— Але-ж цей якраз не кумекає анічогісінько, екцеленц!

— Слава Богу, коли так. А все-ж було-б, мабуть, дуже добре цього йолопа на кілька днів унешкідливити. Ну, скажім, проламати йому трохи голову сьогодні після зборів. Як ви думаєте?

— Ні, екцеленц, я не хочу втратити цю людину. Вона може нам ще не раз добре прислужитися.

Обидва почали балакати майже пошепки.

Генерал задовольнено осміхнувся.

— Так, так, знаменито! Помилка слуги, хе-хе-хе! Чудово!

Коли збори закінчилися, пан фон Любке підійшов до Вільгельма Майера.

— Любий Віллі! Хоч уже й пізно, а я все-ж хотів би просити тебе, щоб ти зараз поїхав зі мною. Я хочу тобі де-що показати. Авто відвезе тебе потім додому.

Це був знову старий товариський тон, але Вільгельм Майер все-ж якось відчував у ньому певну нещирість. Що-ж йому робити? Путящої причини, щоб зректися, він нашвидку не знайшов.

Через кілька хвилин автомобіль завернув у розкішний сад, що оточував віллу пана фон Любке.

Пан фон Любке повів Вільгельма Майера на найвищий поверх.

— Тут не живе ніхто,— пояснив він.— В одній мансарді переховую тут де-які речі, що їх відкриття було-б мені не дуже приємним.

Вони ввійшли в одну порожню кімнатку під дахом.

— Почекай тут хвилиночку, любий Віллі, я зараз повернуся.

Коли пан фон Любке зачиняв за собою двері, то на нього, здавалося, напав страшенний кашель; з-за кашлю не чути було навіть, як він ступав по сходах.

Вільгельм Майер сів на самотнього стільця в кімнаті і почав чекати. Минуло п'ять, десять хвилин; пан фон Любке все не приходив. Вільгельм Майер почував таку втому, що, не зважаючи на кошмар своїх сполоханих думок, поволі спустив голову на груди й очі йому самі собою закрилися.

Раптом прокинувшись, він здивовано озирнувся навкруги себе, не знаючи, де він. Через хвилину він уже все згадав. Свічка, що пан фон Любке залишив на столі, блимала при кінці. Як довго він спав! І де дівся пан полковник?

Свічка загасала. Вільгельм Майєр зиркнув на годинника. Друга! Що це значить? Не міг же пан фон Любке цілком забути про нього! Він підійшов до дверей і тихо поклав руку на ручку; вона повернулася, але двері не одчинились. Він натиснув дужче. Даремно! Він почав сіпати й штовхати плечима, але...

Двері було замкнено!

Замкнений! Піймався в пастку! Певно щось зауважили і злякались, щоб він не повідомив заздалегідь товаришів. Тому й заманили його сюди. Що вони йому зроблять? Уб'ють? Мабуть що ні, бо інакше вже вбили-б. Вони триматимуть його під замком доти, доки не виконають свого наміру напасти на комуністів. Слова пана полковника бреніли йому в вухах: чотири сотні добре озброєного люду... Він знав, що це значило. І враз у тих шляхетних патріотах він побачив лишень звичайних підлих убивць. І зненавидів їх так само палко й пристрасно, як попереду ненавидів французів, жидів і комуністів. Так, вони—от хто справжній ворог! Все служить їм зброєю в боротьбі проти пролетаріату: брехня, наклеп, газети, уряд, що за його спиною вони стоять, револьвери, кулемети і нещасні легковірні дурні, як він, заманути патріотичними брехнями і спритно обернуті в сліпих виконавців їхніх підлих намірів. Він стискував кулаки, кров стукала йому в голові, все тіло горіло. Тільки-б визволитися звідціль, а там він зуміє вже віддячити їм, клятій наволочі!

Коли-б тільки визволитися! Тут тільки толком зрозумів він, що значить для товаришів його арешт: він не може їх застерегти. Завтра вони вскочять у пастку так самісінько, як от і він. Завтра? Ні, сьогодні вже! Що йому робити? Що він може зробити?

Роздратований і змучений, ходив він по кімнаті з кутка в кут. Почало світати. Бліде холодне світло проточувалося крізь вікно. Ледве досить розвиднилося, він підійшов до вузького вікна і виглянув надвір. Кімнатка була на третьому поверсі, доволі високо. Повз його вікно йшла ринва, спускаючись на газон. Він вирішив, ледве почне смеркатися, злізти по ній на землю. Від цієї думки закрутилося йому в голові, але що-ж робити. Біля восьмої години темніє вже добре, а за півгодини він устигне добігти до міста і застерегти друзів.

Час волікся олив'яним тягарем, без кінця. Годинник став; він забув його завести. Біля півдня втома зморила його і він знепритомнів у тяжкій, неспокійній сні. Старі кошмари напали на нього знову: він бачив, як студенти нападали на беззбройних, на жінок та дітей, і стояв при тім звязаний, не маючи змоги навіть поворухнутись. Він бачив вісні також і Німеччину, так, як не один раз ввижалася вона йому в полоні: прекрасна країна, з великими містами, річками й озерами. Але тепер навколо всієї країни тягся страшний ланцюг і душив її. Вхопившись за його кінці і скалючи зуби чим раз тісніше й тугше затягли його пан полковник і літня людина. З гострим стогоном прокинувся Вільгельм Майєр з кошмарного сну.

Перші вечірні сутінки пробивалися крізь вікно. Боліла голова. Вільгельм Майер зі вчорашнього півдня нічого не їв і дуже ослаб. Та тільки не заснути-б ще раз. Він знову почав ходити по кімнаті, рахуючи кроки. Думки йому плутались, але-ж одно він знав твердо: він повинен своєчасно застерети комуністів.

Нарешті, стало темно. Вільгельм Майер зціпив зуби і мужньо просунувся крізь вузьке вікно. Далі затиснув руками й ногами ринву. Глибоко під ногами тверда земля. Тіло затрусилося. Холодний піт зривав чоло. «Тільки-б не зірватися, тільки-б не впасти, бо-ж тоді я вже не зможу їх застерегти!»—підбадьорював він сам себе. Далі закрив очі і сковзнувся по ринві додолу.

Він спустився м'яко, але коліна йому так трусилися, що він мусив на хвилинку сісти на траву. А де-ж ворота? Мабуть що праворуч. Ховаючись за деревами й кущами, дістався він до воріт. Вони були замкнуті. Перелізати їх було небезпечно. Він пригадав, що перед ними на вулиці стояв дугувий лихтар. Лихтар що-хвилини міг спалахнути і зрадить його. Отже, через тин. Тин був високий і з колючим дротом. Чорт його бери. З далекої кірки долетіла година: пів на восьму. Серце стиснулося. Він не повинен втрачати ані хвилини більше.

З одчаєм у серці поліз він через тин. Колючий дріт в'ївся йому в ліву ногу, роздерши глибоку рану. Він навіть не зауважив цього. Кров текла, рана боліла, але він побіг. Тут, на полі, не зустрів він нікого, хто звернув би на нього увагу.

Кров стукала в голову, грудям не ставало повітря, рана пекла огнем. Він біг. Чи буде цьому шляхові колись кінець? Ага, ось уже колія. Але що це? Шлагбаум падає. Потяг! Знову пропащі хвилини. Він спинився перед шлагбаумом. Потяг чорним страховищем котився повз нього, вагон за вагоном, без кінця. Вільгельм Майер скригнув зубами і почав плакати, як дитина, стогнучи потягові: «Швидче, швидче!».

Нарешті шлагбаум знісся вгору знову. Вільгельм Майер сіпнувся через рельси, упав, розбив собі в кров коліно. Він майже втратив свідомість, але щось давало йому силу бігти, щось тягло його вперед, вело його якраз куди треба було.

Так дістався він до вулиць міста, де перестав бігти, щоб не звертати на себе увагу. Приходячи повз ратгауз зиркнув з одчаєм на дзитар: восьма!

За п'ять хвилин він буде вже там. Але вже зараз він ледве може ворушити ногами. А в грудях свист, хрип.

Він завернув у вузьку вулицю; там на кінці її стояв будинок, де мало відбутися зібрання. Ще двадцять будинків...

Тут враз побачив він на другім боці вулиці того огидного студента з багатьома шрамами на обличчю, що найдужче галасував учора на зборах, коли пан фон Любке виклав свій проєкт нападу. За цим бандитом ішло ще кілька студентів. Значить—уже! Вільгельм Майер шугнув під стіну, хутко ступаючи далі. Коли вони пізнають його—кінець; їх мабуть уже застережено проти нього.

Так дійшов він до будинка. Двері було вже замкнено. Він подзвонив—раз, удруге. Даремно. Поглянув на поверх, де мало відбутися зібрання. Одно вікно було розкрито.

Студенти спинились за три будинки. Здавалося, ждали.

Вільгельм Майєр втратив голову. Забувши про власну небезпеку, він з усіх сил закричав:

— Товариші! Товариші!

З вікна хтось виглянув. Вільгельм Майєр упізнав районного керовника.

— Товариші! — закричав він, задихаючись. — На вас мають сьогодні напасти дойчфелькіше... чотири сотні... озброєних...

І його голос урвався.

Світло в кімнаті згасло.

В ту-ж хвилину в повітрі зойкнула куля, за нею друга.

Вільгельм Майєр, схлипнувши, поточився на землю. Ще раз звів очі до стемнілого вікна, прощаючись. Кінець.

А темною вуличкою бігло чотири постаті з підведеними комірами та глибоко насунутими на лоба капелюхами.

Переклав з німецької Є. Касяненко.

О. ДОНЧЕНКО

* * *

Затоплює місячна повінь

Зелені зінниці в траві.

Здається — з огневих півоній

І губи і рухи твої.

Під місяцем жмуряться вишні

І сходять вночі молоком.

По сонному бруку все тихше

Розмова колес і підков.

За сірим похилим парканом

Зітхаючи вулиця йде.

Із саду ми вийдемо ранком

На соняшну працю людей.

Блакить захлинеться гудками,

Шумким веретенем колес.

І знову захлюпає камінь

Лускою брукованих плес.

Затоплює місячна повінь

Зелені зінниці в траві.

Здається — з огневих півоній

І губи і рухи твої...

М. ФІЛЯНСЬКИЙ

ЧЕТВЕРО

НА СПОГАД 9-го СІЧНЯ

І знов, і знов, як і колись,
До купи—Четверо зійшлись.

Що в першого—високий ряд
Блескучих, пишних колонад,
Убрання—шовком, сріблом шите
І мармур, золотом залитий.

Другого—вислала юрба:
Мозолі рук, запалі щоки,
Льохів сирих безмежні роки,
Знущання, злидні та ганьба...

Був третій—вдалий мислівець
На серце людське—свинець...

Четвертим з ними—Смерть була
Чергу останню вела.

*

Зійшлись, але... без боротьби
Упали ті, що падають звикли,
Упали знов, і знову зникли,
Як зникли «тисячі і тьми».

І знов
Ту кров
Земля взяла,
І слід червоний замела.

*

Летіли дні, минали роки,
Неслося з струн—«О доки-ж, доки»!..
Неслось, але луни не знало,
Весняним снігом розтавало
І десь збиралось, там, у млі —
Між кров'яних джерел землі.

*

І час чергу свою почув:
Він з-під землі, з над трун зірнув
І виніс з кров'яних джерел
Червоний стяг: Мані, Факел!

І полягла неситна рать
І з нею разом—злото шат
І вбрання шовком, сріблом шите,
І мармур золотом залитий,
І колонад
Блискучий ряд.

Вона лежить—недавня рать,
Лежить, гада (не сміє встати!):
«Що, смерть? чи тільки, тільки сон —
Червоних прапорів закон»?

Харків, 1924.

Б У Д К А 440

БАЛАДА

1.

Біжить божевільна машина
По степу... по степу... по степу...
Пильно сверлить очима
Пітьму сліпу.
Заhekано стане й затрубить:
Я йду-у-у!..
І в поспіху губить клуби
Диму-вогню на ходу.
Летить. А в кожному вагоні
По двісті—триста рушниць,—
То їдуть червоні
На оборону гряниць...
Стануть, як мур, на кордоні,—
А кожен—лицар, не хлоп!
Попамятають барони
Червоний Перекоп!

2.

В будці чотириста сорок
Молодий вартвий на посту.
Його черга—вівторок—
Стояти там, на мосту.
«Два роки—ні вістки з дому...
Що там? як там тепер?
Сумно старій і старому,—
Гадають: певне, помер»...
Нагадає зміст газети,
Що вчора читали йому:
Погони та еполети
Ворушаться десь у Криму.
Їдуть туди ешелони—
А кожен лицар—не хлоп!
Попамятають барони
Червоний Перекоп!
За хвилику—перша година...
Так нудно хвилини летять...
Не швидко прибуде машина:
О першій сорок і п'ять!

3.

Посвист... Два силуети...
Третій бігцем під міст...
— «Хто там? Куди йдете?
Стій! Ані з міс—!»
Рушницю до ока—
і просто на них!
— «Варта... Буде морóка...»
— «Наганом! Збий його з ніг!»
— «Дурню! Буду стріляти!
Геть зі шляху!»
— «Ач, насіння прокляте!
Завзяте! Не знає страху!..
Вистріл. Бандит упертий—
І руху не встиг зробити—
На рельсах розпростертий
Мертвий лежить.
А другий кулькою влучив
У груди і в праве плече...
— «Добити шкуру гадючу?
Хай кров'ю падло стіче!..»

4.

Біжить божевільна машина.
 Вже недалеко й міст...
 А там—до неба очима—
 Бандит і комуніст.
 А там на лицарів волі
 Чіпає певна смерть—
 На степу, на широкому полі...
 Ще півверсти... ще чверть.
 «Щось чорне... Що за причина?»
 Гадає старий машиніст...
 Тормоз—і стала машина
 О першій сорок і шість.
 «Труп! І світла немає?»,
 «Нема вартових на посту?».

«Варта!» «Чорт його знає»!
 Ні слова на мосту.
 Виходять зі світлом з вагону,
 До трупа—з наганом лежить—
 І вмиє командир загону
 Під міст залізниці біжить.
 «Міна!»—Кричить він звідти—
 «Я вийняв—щоб тільки мить...
 Та що це? Давайте світла!
 Тут ще один труп лежить».
 То наш вартовий. Він міну
 Вийняти мав і не зміг—
 Приліз під міст на колінах
 І мертвий звалився з ніг.

5.

Свисток! Задудніла машина.
 Через міст... і летить по степу,—
 Пильно сверлить очима
 Пітьму сліпу...

Набито в кожному вагоні—
 І кожний лицар—не хлоп...
 Попам'ятають барони
 Червоний Перекоп!
 1924 р.

А в першому службовім вагоні
 Лежить вартовий на мішку,
 Що в мостовій охороні
 Відбув останню чергу.

О. ЛАН

МОВ СЕРП І МОЛОТ

Моя рука — могутній молот.
 Удар —
 І чорна порохня навколо
 Клубами хмар.

Мої думки — серпом блискучим
 В степах:
 крізь будяки й стерню колючу —
 На рівний шлях.

Нехай — граніт, нехай — твердиня,—
 Вперед.
 Могутній молот — перекине,
 Мов буря очерет.

Назустріч темінь — чорна туча
 Жене.
 Понуру ніч мій серп блискучий,
 Мов блискавка, різне.

РАНКОВИЙ ГУДОК

Сонну пісню вітер
тягне в димарі...
Тепло в хаті —
холод надворі...
Сон мережить
свої казки...
Сон малює
літо, сонце,
гай зелений,
річку,
сіно запашне...
Міцно, гарно
спиться...

Різко,
гнівню
в сон
солодкий
вдерся
криком
гострим,
криком
праці
наш гудок
ранковий! —

«Гей, вставай!..
не просипай!..
До шахти поспішай!..
В кліть сідай!..
Чорне злато добувай!..
Гей, вставай»!
Нервовий,
настирливий
довгий,
протяглий
ранковий
гудок
сурмить,
кричить,

«Гей, вставай!
Не просипай!
Гей, вставай»!

жене геть
сонні
солодкі
малюнки:

«До шахти!..
До праці!..
До зброї
трудової!..
До шахти»!..

Рве,
хапає,
шматує
морозну
нічну
тишу...
Штовхає,
буркає,
підіймає
старих,
молодих
кремезних
шахтарів:

«Чорну кров видираймо —
по країні пускаймо!..
Машинам рух даємо —
робітничу владу куємо!..
гартуємо!

Різко,
гнівню
зове,
кличе
криком
гострим,
криком
праці
наш гудок
ранковий:

ПЕТРО ПАНЧ

ЯКБИ БУЛА ИНША ПОЛІТИКА...

Мені можуть не повірити, сказати, що все це вигадки, то прошу тоді заїхати на ст. Фастів, і коли ви будете пити із бляшаного кухля тепленьку водичку, буфетчик розповість вам те-ж саме. Почалося це властиво не на Фастові, а зовсім в іншому містечку, де й досі живе Зіцерман Зусь Янкелевич.

Він тепер сидить тумою в порожній крамниці й лише споглядає, як торгують інші.

Сидить Зіцерман біля вікна незадаром, він-думає й можете бути певні, що він таки щось надумає.

Зусь Янкелевич Зіцерман—так було написано колись в пашпорті, «выданном сроком на пять лет», де після слів: «особые приметы», значилось: «роста ниже среднего, цвет волос—рыжий блондин, борода длинная с завитушками возле ушей, лицо в прыщах».

Але після того, як в містечку цілих два роки стріляли всі кому тільки не лінь було, і як Зусь Янкелевич сам трохи було не вистрілив одного разу із шостизарядного револьвера, його стали називати—гражданином Зіцерманом.

Заховавши весь свій чорно-бакалійний крам в захованках льоху, Зіцерман поволі звик до наглої заборони вільної торгівлі. Хутко він переконався, що з-під поли торгувати щекраще. Така прогресія подій переконала його, що й з словом громадянин можна теж погодитись.

Зіцерман був людиною практичною.

— Разве он такой дурак,—говорили й інші про нього.

Він знав, і на цукерках колись читав, що під місяцем нема нічого вічного, а тому свою крамничку, дверима просто на ріг базару, як тільки почали називати його громадянином,—обернув у кухню. У інших крамниці розібрали, або зайняли під казенні комори, чи клуби, а громадянин Зіцерман із віконця своєї, тепер кухні, весь час спокійно споглядав, як по базарній площі ходили голодні кози і жували на стовпах червоні плакати. Вечорами коло віконця, як із туману, виростали похилі постаті з довгими закуйовдженими бородами громадян: Ротта і Бланка і за глибоким зітханням чулось:

— Хіба так довго може продержатись совєцька власть, коли я, справжній мануфактурист, уже торгував і сіллю, і кожами, і сахарином: три професії перемінив і все-таки на пейзаху не буду мати пейзахівки.

— Ви, громадянин Зіцерман, усміхаетесь, ви сидите в себе, як за стойкою, і може на вашій душі спокійно, а я, коли зачую, що виробляють оті комсомольці в моїй крамниці, так з мене вся душа виходить.

Зіцерман чухав ліниво під кудлатою бородою, шури́в очі за рудими віями і лагідно говорив:

— Граждани, повірте мені—все це перемініться. Коли я не вгадаю, тоді скажете: «граждани́н Зіцерман—ти дурак». Ви таки самі подумайте—де було видано у світі божому, щоб можна прожити без торгівлі? Ну от візьмемо самого найумнішого з них. Йому принесуть щіблети фасону бульдог, а йому захочеться фасону—вера, а таких в гуртовій коморі немає. Що-ж він мусить робити? Мусить дати мені чи там другому карбованця чи полтинника і я йому дістану фасону вера. Що значить? Хіба це не торгівля?

Через шість місяців громадяни Ротт, Бланк і ще де-кілька молодших стояли знову біля вікна Зіцермана і, з заздрістю оглядаючи крам в середині крамнички, говорили:

— Слухайте, громадяни́н Зіцерман, ви таки не дурак.

А ще через тиждень знову ті-ж постаті, побільшені ще й селянськими, читали над його крамничкою велику синю вивіску з червоними словами:

ТОРГОВОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

АРТЕЛИ

* СОВЕТСКИЙ ТРУД. *

Тепер вони сказали:

— Зіцерман зовсім таки розумна голова—як був Зусем Янкелевичем, таким і зостанеться.

З кого фактично складалась арті́ль «Советский Труд» зовсім не цікаво, а юридично до неї входили: сам громадяни́н Зіцерман, небіж його дружини—Шабсай, який мав свою торгівлю в містечку за двацять кілометрів звідци́ль (він рахувався завжди в роз'їздах по справам арті́лі). Входив ще годинникар громадяни́н Шварцман і Куделя Миланка, двічі офіційно і де-кілька раз не офіційно згвалтована бандитами дівка, яка служила тепер у громадянина Зіцерман «за одну».

Голова арті́лі була практична голова і офіційний бік затвердження арті́лі не зустрів перешкод, бо всі члени її фігурували, як «жертви інтервенції».

Справи арті́лі йшли дуже гарно і Зіцерман, ніколи не шкодував, коли фінінспектор клав собі до портфелю папіроси, не які-небудь «Шик», а «Раковського», або «Нансена».

Все було-б гарно, і громадяни́н Зіцерман міг би по щирости хвалити радянську владу, якби у неї не було такої нерозумної організації́ної політики: не встигла людина оговтатись на новенькій посаді, починає вже Зіцермана Зусем Янкелевичем величати, дивись уже йде й носа повисів:

— Перекидають на з'орудовання, на проїзводство перекидають.

Ато й ще краще: не сам уже йде, а по боках іще двоє.

З'являється новий. А на цукерках, що раніше писали? «Нова мітла чисто мете». А це в графі «непередбачені видатки» торгової книги арті́лі завжди збільшувало цифри і негативно впливало на баланс.

Зіцерман був людиною щирою, він не шкодував і завжди говорив у таких випадках:

— Аби їм було гарно, а нам уже й так, як-небудь, обійдеться, треба-ж розуміти, що коли ти не піддержиш Совецької власті—то й вона тебе не піддерже. Що значить пляшка портвейну чи мадери проти царських боргів? Пхе!

Оте «як-небудь» видно мало якусь вартість і гарно впливало на здоровля Зіцермана, бо тоща його фігурка скоро зробилась огурною, замість довгої закуйовдженої бороди вже стирчала еспаньолка, а мадам Зіцерман носила лише каракулеві саки.

Найменшу вартість оте «як-небудь» мало для члена артілі Миланки Куделя. Як влітку ходила вона босою, так і взимку вона мила підлогу в холодній крамниці—теж босою. Гражданін Зіцерман завжди застерігав її:

— Товариш Миланка, ви вже доросла людина і повинні знати, що від холоду можна застудитись. Якби я був настільки багатим, щоб міг платити за вас ще й в соцстрах, тоді-б мені наплювать, а то-ж ви знаєте, що наші дивіденди...

— Ви хоч би драні капці дістали мені,—тоном опозиції до правління відповідав член артілі, Миланка Куделя:—ато ось за цілий рік ганчірки драної не дістала. А хіба я не за гроші ставала до вас?

— Ви, товариш Миланка, так говорите, як ребьйонок. Якби я з цієї торгівлі заробляв собі хоч на ласий шматок, або що, ну тоді інша стаття, ато-ж ти хіба не бачиш, що ми робимо тільки на совецьку власть. Я співчуваю совецькій власті і не спорю. Ну, а раз ти спориш зі мною за якісь капці, значить ти не співчуваєш власті, значить ти бандистка.

Член артілі Миланка Куделя була не вельми велеречива і закінчувала свій спір сердитим шльопанням мокрою ганчіркою по підлозі, від чого летіли бризки аж на білосніжні пудельки з цукерками.

Зіцерман, як ловкий опонент, цей мент використовував для того, щоб самому перейти в наступ.

— Товариш Миланка, якщо ви намірились робити мені шкоду, так я тебе серед білого дня вишвиру на сніг. Сволоч яка-небудь буде ще мені «подривать дело».

Після цього наступала тиша. Зіцерман знімав білосніжні пудельки, плював на них і полою піджака витирав сліди лютости Миланки, а Миланка свою лютість передавала тепер ганчірці, над тазом.

Гражданін Зіцерман був правим, коли осуждав організаційну політику радянської влади. Наслідком цієї політики, одного разу до крамниці артілі заявився новий фінінспектор, а з ним ще й інспектор праці, які були зовсім не похожі на попередніх. Не цікавили їх ні папіроси, ні нова партія вин, а цікавили їх якісь там списки артілі, та її обороти.

Гражданін Зіцерман людина практична. Він затулив собою босу Миланку, яка стояла на дверях з помиями і лагідно проговорив:

— Ви, товариш Миланка, зачиніть двері, бо ми протягом можемо застудити дорогих гостей,—а дорогим «гостям» зазначив:—Прошу вважати, що із нашої торгової артілі вибув по своєму бажанню один член, товариш Куделя Миланка. Про це ще немає протокола, тому що це лише вчора трапилось, ну таку маленьку неохайність нам, як жерт-

вам інтервенції, можна на перший раз вибачити. А потім, відобразивши на своєму обличчі сяйво, він уклонився і додав:—Товариші може ще голодні, то для нас буде дуже приємно, як ви відкушаєте з нами.

І положив руку на бутилку мадери.

Видно інспектори не дочули його гостинного запрошення, бо мовчки забрали з конторки торгові й артільні книги і, навіть не подякувавши господаря, що запобігливо відчинив їм двері, вийшли з крамниці.

Зіцерман покликав зараз же Миланку, зробив суворе обличчя й сказав:

— У власті є підозріння, що ви, товариш Миланка, маєте зносини з бандистами, а таких членів у артілі бути не може. Ви людина неписьменна і нічого в цім ділі, звичайно, не розумієте, так от тобі авансом 75 коп. на дорогу із дивіденда нашого обороту, і щоб вечером твоєї ноги не було в моїй хаті. Я співчуваю совєцькій власті і не бажаю мати на своєму сумлінні бандиста.

Миланка Куделя виторгувала ще 10 копійок і більше не сперечалась.

На другий день вона вже мила підлогу у штатського і воєнного портного Шльозберга, а над вечір артільні книги знову спокійно лежали в конторці крамниці.

Спритливість інспекторів і побільшення торгових оборотів навели на думку Зіцермана вести надалі справи обережніш. Замість вибувшого члена артілі був уже прийнятий хлопчик за прикажчика, а прізвище його внесено до протоколу про затвердження нових членів.

Крім того, до конторки було вложено ще де-кілька документів з печатками.

Час ішов собі так в столиці, як і в містечку.

Приятелі Зіцермана стогнали від урівняльних податків, зачинали свої крамнички, брались за другу комерцію і знову стогнали та тихенько кляли «совєцьку власть». А громадянин Зіцерман, голова артілі «Советский труд» ходив та лише потирив з усмішкою руки:

— Треба власть піддержувати, тоді й вона вас піддерже,—говорив він до якого-небудь засумувавшего червоного купця.

— А хіба ми не піддержуємо: вчора податок, позавчора оборотні, а сьогодні вони хочуть, щоб я виграв сто тисяч, так дають мені аж п'ять облігацій. Ні, тут, вже видно, тільки рабин знає, в чому справа.

Зіцерман лише посміхався і посміхався аж доки в четвер під'ятилицю Свирид із почти не приніс йому такої повістки:

«...Народний суд 13 участка викликає вас на суботу (число) до міста Винниці (вулиця Льва Толстого ч...), як...», дальше ріжок повістки було надірвано. Папірець був тоненьким, цілком здатним на цигарку, і Свирид вирішив, що для Зіцермана вистарчить і половини. Внизу можна було ще прочитати: «...неявки, справа буде розглянена»...

Громадянин Зіцерман одкопирив нижню губу, вставився на повістк і нічого не міг зрозуміти: «Його притягати до відповідальности? Так не було за що, а хіба що свідком? Так не міг згадати ні одної сварки, звідкіля-б він не втік своєчасно. Після доброї години напруженого обмірковування він згадав, що три місяці тому на нього було складено протокола за безквитковий проїзд по залізниці.

Справа скінчиться напевне червінцем, але було й його шкода.

Поскільки на суботу в нього був переучот векселів, Зіцерман вирішив разом поїхати й на суд і попробувати відтягати й цього червінця.

Потяг відходив об 11 годині вечора проти суботи. Зіцерман напів-дороги до станції згадав, що не зазначив дружині ціни на карамель «цап-царап» і примушений був вернутися. Вертатися з дороги—це погана прикмета, але-ж і на карамелі «цап-царап» шкода було продешевити.

На станцію він прибіг червоний і засапаний, коли прискореному потягові пробив другий дзвінок. Квитків на місця в жосткому вагоні вже не було, довелося брати до м'якого.

На білу канапу у вагоні Зіцерман упав, як лантух з борошном. Облапав кешені, скинув заяложеного кашкета, розстебнув шубу і тоді лише видихнув із себе все повітря, яке нахапав підчас метушні.

Вдарив третій дзвінок і потяг заколиваввся на стрілках.

Не знаючи, що робити з собою в такому чистому вагоні, Зіцерман підвівся, подивився на чийсь спину, що прикривала собою другу канапу, і вирішив покликати провідника:

— Слухайте, товаришу, де моє місце, бачите, в мене квиток є.

Провідник забрав квитка і показав на ту канапу, яка була вільною, над його головою.

— Ну так слухайте, товаришу, ще,—знову звернувся він до провідника:—Ви палите? так прошу! Тепер ви мені зробіть послугу. Мені треба зійти у Винниці, так коли-б я заснув, то ви мене розбудіть. Візьміть ще папіроску. Я таки люблю спати, і може не буду вставати, може буду й лятись, навіть битись, так я вас прошу, зробіть, як робить Неха, ви не знаєте моєї жінки? Вона бере мене за плечі і випихає в двері. Я вас прошу, не забудьте—купе № 5. А щоб ви самі бува не заснули, то візьміть ще папіроску.

Провідник забрав папіроску і пішов.

Потяг вистукав на стеках потрібну кількість ударів, свиснув і зупинився на дві хвилини на першій станції, напевно для того, щоб до купе № 5 увійшов високий, чорнявий іще молодітній, з підстриженими вусами, громадянин з портфелем. За дві хвилини потяг рушив далі, а громадянин Зіцерман, запропонувавши своєму новому сусіді папіросу із пудельки з портретом Нансена, розпочав бесіду, яку звичайно і ведуть в потягах:

— Ви далеко їдете?

— Доки ще до другої станції.

— По комерційним справам?

— По службовим.

— Ви службовець? Слухайте, я голова артілі «Советский труд». Ну і скажіть мені, будь ласка, от я одержав папірця, так щоб це могло означати?

Слідом за цим він подав громадянину з портфелем надірвану повістку.

— Може вгодно ще папіроску, будь ласка, це з своєї крамниці, у нас ціле торгове підприємство.

Громадянин з портфелем окинув постраждавшу повістку оком, прижмурено посміхнувся і, повертаючи назад, відказав:

— Мабуть позивають вас.

— Ви мене вибачте, я й сам догадуюсь, що мабуть позивають, але за віщо? У мене є крамниця. Ви людина гарна, я з першого разу це побачив, так я вам усе «по чистой совесті». У мене є крамниця. Ви думете, що у нашому містечку хто-небудь краще торгує? Ніколи. Крамницю я назвав артіль «Советский труд». Ніякої артілі не було й немає, ну, знаєте, тепер інакше не проживеш, раз ти хочеш сочувствовать савецької власті...

Гражданін з портфелем крізь дрімоту силкувався бути уважним і Зіцерман за це угостив його ще двома папіросами.

— Закінчив своє оповідання Зіцерман такими словами:

— Так коли з приводу цього що-небудь, так у мене є такі документи, що комар мухи не підсилить.

І після цього витяг жмут копій і посвідчень з печатками різних колірів і калібрів.

За час їхніх балачок підвівся з другої нижньої канапи пасажир, продрав очі і, діставши з такої-ж шуби, як і у Зіцермана, газету, почав моститися читати. Електричний лихтар зверху світить неясно і пасажир задерав газету вище носа. Коли й з цього нічого не вийшло, тоді він звернувся до сусідів:

— Громадяни, дозвольте мені лягти на ваше місце на верхню канапу, там буде ближче до світла, а хто буде спати, лягайте на моє.

Зіцерман з цим цілком погодився:

— А вам далеко їхати?

— До Фастова.

— Ну, так я вже, ліг на ваше місце.

І слідом за цим обривізувавши знову свої кешені і переклавши товсте портмоне із піджака до брюк, улігся лицем до стінки.

Що снилося гражданіну Зіцерману невідомо, але потяг уже зупинявся десять раз, а він все також цупко спав, як і спочатку. Коли нарешті зупинився потяг в одинацятий раз і довкола і засвітили й заревли гудки, мов буйволи в горах, Зіцерман разом схопився на ноги, глянув у вікно на білий ранок і заревів не менше паровоза:

— Яка це станція?

У вагоні сиділи вже нові й незнайомі пасажирів і хтось, позіхаючи, відповів.

— Фастов.

— Фастов? Фастов! Провідник, провідник!

Він хутко натягав на себе шубу і не переставав кричати—«провідник», аж доки той не став на порозі купе.

— Чого вам?

— Це Фастів?

— Фастів.

— Це не Винниця?

— Винницю ще вночі проїхали.

— Ну, слухайте, товариш провідник, я голова артілі «Советський труд» і лягаєш не вмію, но такої сволочи, такого подлеца, як ви, ще ніде не бачив: ви викурили у мене три папіроси Нансена, і я вас просив висадити мене на станції Винниця.

Провідник здивовано ширив очі.

— Я-ж висадив.

— Слухайте, товариш провідник, я хоч і голова артілі «Советський труд», але казав до вас, може я буду впиратись.

— І впирались.

— Може я буду лаятись.

— І лаялись, і якого ви чорта, громадянин, знову лаєтесь?

— Ви мене все-таки мусили висадити на станції Винниця.

— Говорю-ж вам, що й висадив, а якщо ви переплутали, де кому вставати, так то не моя справа... От що.

Провідник сердито плюнув на підлогу проти дощечки з написом: «Плювати на підлогу не дозволяється» і вже апелював до коридору:

— Гарну моду взяли: кожен тобі лається.

Вдарив третій дзвінок. Громадянин Зіцерман вискочив в коридор.

— Що,—вже їде? Провідник, скажіть, що я зараз встаю!

Обмацавши знову кешені, він вистрибнув до вихідних дверей, але в самих дверях його затиснули по-між себе двоє елегантно одягнених мушин в черевичках «джімі» і він ніяк не міг розминутись з ними, аж доки не рушив потяг. Тоді все зробилось якось само по собі: черевички «джімі» пішли до вагону, стурбований громадянин Зіцерман зіскочив на перон.

Дальше події розгортались на очах буфетчика ст. Фастів. Розповідаючи про це, він тут глибоко зітхав і з мажора переходив на мінор:

— Якби ви бачили, як громадянин Зіцерман плакав отут перед касою. Так стояв товариш із залізничної охорони, отак—товариш із ОРТЧК, а так стояв я. Так у Зіцермана сльози лились на його шубу, а шуба на лисицях, лились як із сорокавідерної бочки. «Я, говорить, голова артілі «Советський труд» користувався скрізь довір'ям і пошаною і тепер мене можуть запідозрити в розтраті артільних грошей, але-ж я вам говорю, помацав у купе ще—є гроші, повен гаманець—ціла тисяча, помацав і в коридорі—є гроші, а тут уже у вас хвать—нема грошей»...

— Ну, склали протокола, та й вже, а ти собі їдь назад. А хіба я не знаю, хто такий Зусь Янкелевич. Я йому купив на власні гроші квитка в жорстокому вагоні до Винниці, дав десяток папірос «Октябрьських», я знаю, що за такою людиною не пропаде. І він собі вечером поїхав назад.

Далі буфетчик користувався різними чутками, якими й ми користуємось.

Прибувши до Винниці в неділю, Зіцерман до камери народного суду міг дістатись лише в понеділок. Суд виніс постанову і без нього, а тому йому діловод дав зразу-ж і копію.

Як-би перед Зіцерманом раптом одверзлись врата до пекла, це-б його перелякало менше, ані-ж оті чорненькі рядки, що стрибали на білих папері.

Початок був звичайний, а далі було вже зовсім не звичайне:

«...По-перше—громадянин Зіцерман, Зусь Янкелевич,—було вже в третім ряду,—прикривав свої комерційні справи неправдивим присвоюванням назви артілі «Советский труд», завдяки чому уникав належних з нього податків. Це обдурювання на протязі шіснацяти місяців причинило збитків радянській республіці на 2000 карбованців.

«По-друге—протягом дванадцяти місяців, прикриваючись тою-ж артилєю, експлуатував гр-ку Миланку Куделю і причинив їй збитків на 260 карб.».

Далі Зіцерман не міг читати. Він вихватив з кешені жмут паперів і закричав на діловода:

— Що значить неправильно? У мене документи на руках. Де ваш суддя?

Діловод відчинив двері до кабінету і Зіцерман скакнув туди, як з печі.

— Товариш суддя, ви дуже гарно судите, та тільки у мене ось...

На цьому він і замовк.

За столом сидів той самий молодолітній громадянин, якому він у вагоні «по чистій совесті» розповів історію своєї артилі.

Громадянин Зіцерман лише подумав: «якби була інша політика совєцької влади, то й це-б ще можна було справити».

Січень, 1925 р.

Харків

М. ДОЛЕНІО

«ЦАРСТВО РОЗУМУ»

КСЕНІЯ

Треба мати посаду і жінку —
Це в Геґеля значиться так.
Голоси чи колеса дзвінко
Про безмовний поступ гомонять.

Урядовець пруської держави
«Все розумне, що дійсне» сказав.
В царстві розуму достигла ржаво
Революція — з гаслом на зад.

Та од Канта до Геґеля вгору
З порожнечі і криці лад.
На руїнах його суворих
Ще мізки потомлені болять.

Лад германський! Мережево з криці
На убрання блакитним очам.
Ти в бетон непідступних позицій
І в дешевий, сумлінний крам.

І виховуєш — батько безпечний —
Сам собі свій останній жах.
От війну оголошує гречно
Всім примарам сивим — Фейсрбах!

А. ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

САНДРО

Розстріляній Галичині.

I

А я ходитиму стежками
Туди, де смугою кордон,
Мене так манить сірий камінь
Он там, де схований Сандро.

Мене так манить сірий камінь
В обіймах синяви Карпат.
Там дух такий криваво-тманий
І в ямі там Сандро, мій брат.

II

Смереків гілля слухало
Змову селянських ватаг.
Сандро огонь роздмухав
В серцях, що шлаком пахли.

Нам приском в тілі гарячим
Утиски шляхти горять.
Юні, як май, дівчата
Мусять на пана жати.

Діти, в полі, як миші,
Слухають мову вітрів.
Деся арештований вчитель.
(Не польському вчити слів).

Розхрісталась панська натура,
Згадавсь королівський трон.
«Хлопське бидло до мура,
Пся кров!»

— Вже повно сала за шкурою
Від панської ласки до нас.
Станемо-ж,
Станемо муром!
Заплатим за всі образи.

III

Сказав Сандро і баста,
В небо знялась лють.
Пани в покоях пластом,
І вітер полум'ям крутить.

А ранки зачумлені, п'яні.
Не чути гуцульських пісень.
Вгруз так міцно раною
Перший повстання день.

Сандро з вязкою хмизу
Сам у маєток заліз.
За ним... жандарми низом,—
Йому тікати вже пізно.

IV

Така історія ця проста
(Сандро був простий хлоп).
В одну ніч постріл хльоснув,—
Зачервонів пісок під лобом...

А ранки зачумлені, п'яні.
В повстанців не серце — шлак.
Вони відломали камінь,
Щоб ворон над трупом не крякав.

Тінь смерек і тихий шелест,
Ліс у синяві Карпат.
Сірий камінь спить дебело,
А під ним Сандро — мій брат...

.....

V

Я чую серця перебої
Тоді як вулиця гуде,
Як пісня рвучка Комсомолу
Шматує день.

Місто райдужно клекоче.
Ліс червоний прапорів.
А на заході — злочин,
А на заході — гніт.

Моя десь радість розкололась,
Холодним лезом — гнів.
Он там запінена сваволя.
Он там, в Галичині.

Ні!
Ні!
Стотисяч ні!
Ні кордони — ваші греблі,
Ні ліга націй,
Ні фашизм —
Не відверне помсти «черні».

Пізно!
А я ходитиму стежками
Туди, де смугою кордон.
Мене так манить сірий камінь
Он там, де схований Сандро.

Мене так манить сірий камінь
В обіймах синяви Карпат.
Там дух такий криваво-тманий.
І в ямі там Сандро — мій брат.

«ДОКТОР СТВАРД»

УРИВОК З РОМАНУ

ГУБПРОКУРОРЕ, ЗВЕРНИ УВАГУ!

Ще раз я хочу нагадати всім
таємний випадок з робітником,
і хочу я розвіяти подій минулих дим
своїм робкорівським пером.

Вже навіть пальці об перо попик,
жарини слів моїх роздмухує газет димар,
бо втрете я пишу, як на заводі «Більшовик»
лютує божевільний доктор Ствард.

Не можу я мовчати, ні!
І коли-б міг, слова із куль
рушницею-б я написав сюди,
і пострілами сколупнув намул!

Робкор не може бути німим!
Він проміняв рушницю на перо та молоток,
у революції щоб бути вартовим,
у виробництва збільшувати крок.

Перед Комуною відповідаю я,
і правда, як маяк горить.
Ніхто не скаже, що робкор гультай,
що пролетарське око спить!..

І от я знов пишу до вас
червоними краплинами, мов глос,
що з серця ллються кожен раз
в газету «Правду» про завод.

Завод наш справжній більшовик,
він заповіти Леніна переливає в сталь,
і селянинові вже може робітник
допомагати тисячами рал.

Єднання міста і села
зростає трактором із робітничих рук,
і кожне слово Ілліча
переливається у плуг.

Але не це занепокоює мене
і серце здушує тисками страх:
турботу за рукав веде
не Культкомісія і не Соцстрах.

Хвилює всіх робітників тепер
незрозуміла смерть старого коваля,
неначе звір його якийсь пожер,
неначе ніг його не винесла земля.

Але нема таємних сил,
я з таємниці зчистив згар,
з минулих випадків здмухнув я пил
і відти виринув наш доктор Ствард.

І можу я сказати всім тепер,
що доктор є скажений звір!
Убивця він робітників! Кривавий Т'єр!
У нього навіть божевільний зір!

І мушу я сказати всім,
що розум в нього з рельс зійшов,
що в голові у нього дим,
під окулярами не очі,—кров!..

Коли-ж в амбулаторію ми хворого несе́м,
сміється й руки потирає Ствард.
Карикатуру Т'єра він нагадує лицем,
жорстокий сміх його нагадує примар.

І кривить ця гримаса рот,
збиває з пантелику всіх,
і навіть реготав би він, коли-б згорів завод...
Безумний регіт! Божевільний сміх!

Цей доктор до нутра протух
ідеями контрреволюції (його-б в архів!).
Він ліками трує, як мух,
здорових і кваліфікованих робітників.

Ось таємниця де,
і звідки на завод прямує смерть.
Отрута в ліках доктора людей зведе
і трупами завод наповнить вщерть.

Цей випадок не перший з ковалем,
вже з багатьох робітників він висмоктав останній звук
своїми ліками, знанням або ножем.
І павутинням цим він оперує, як павук.

З шости годин гуде гудок,
а жінщини вже поспішають на базар,
і як рахують виручку крамниці та ларьок,
так хворих підраховує наш доктор Ствард.

Завод весь знищити грозився він,
в цехах порожніх лунали зойками його слова.
І ці загрози в затишку машин
підслухав випадково я.

Я рано на завод прийшов в той день,
ще навіть місто марило ві сні,
і в тому відділі, де зварює залізо автоген,
побачив я, як доктор обминав станки.

Я весь зіщулювся, як цвях застиг
забитий в заводську стіну,
і бачив я, як божевільний Ствард цехами біг
і там, як тінь, як привид захолов в кутку.

І звідти він загрожував машинам кулаком,
і регіт рот йому роздер до вух,
і лайки вкручував під стелю він гвинтом,
поки знесилено не вщух.

«Розчавити-б вас всіх, як грязь, як глей,
Отрутою-б вам пропалить нутро!
Повидерати легені з грудей,
На спинах ваших випекти-б тавро»!

«Вас всіх, як пацюків подушить газ!
Коли я в кокс підсиплю мінерал»!
— Так доктор говорив про нас,
У мене-ж в серці під розтопленням металом жаль.

І досі, як горно, палає біль,
бо доктор не забув загроз своїх,
Ствард прикладає всіх зусиль,
трує робітників під божевільний сміх.

Як трудової армії салдат,
який пройшов всіх інтервенцій гарт,
за злочини я вимагаю Грат,
що їх давно вже заслужив убивця Ствард.

Хай зважить все це прокурор,
злочинства викриє Нарсуд!
Невже не знайдеться для Стварда шор,
або в'язниці для його облуд?

Щоб доктором був комуніст
вже мріє наш завод давно,
тому я кров'ю написав цей лист
і в серці обмочив перо.

Я сподіваюсь, що до вас мій крик
вже більше не попустить згуб.
Робкор заводу «Більшовик».

Михайло Чуб.

О. СЛІСАРЕНКО

ПРЕЗИДЕНТ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

(ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЗІБРАНІ БЕЗСТОРОННЬЮ ЛЮДИНОЮ)

ВСТУП

Це було за тих часів, коли добродішному бухгалтерові легше було зробитися бойовим генералом, а дядькові президентом республіки, ані-ж зараз знайти посаду безробітному діловоді.

Це було за тих фесричних часів, як директори банків висвячувалися на попів, волосні яриги робилися дипломатами, а попові анархістками.

Це було за тих часів, коли карат кухонної соли коштував дорожче карату діаманту.

Це було...

Але годі лірики!

Читач вже знає, коли це було. Звичайно, той читач, що за останні десять років не був фермером у Австралії, або ковбоєм у Мексиці, чи то вождем чорношкірих у Полінезії, а мешкав на території України примірно між 41° та 52° північної широти і 25° та 40° східної довжини (од Пулкова).

Я не стану в цій правдивій історії чогось прикрашати домислом, або додавати свої письменницькі вигадки. Ні, я правдиво та чесно розповім історію Президента Кислокапустянської Республіки на підставі документів та оповідань шановного Максюті Максютовича Швайки, бувшого члена Кислокапустянського уряду й сенатора.

Що правда, я замінюю географічні назвиська та ймення дієвих осіб на вигадані, але так завше роблять порядні письменники, до числа яких, я гадаю, є підстави зарахувати й мене.

Та не лише охорона письменницьких традицій та добродішності примушує мене не вживати дійсних імен, а й міркування, які викликало зауваження Максюті Максютовича, що він висловив його так:

— Звичайно, можете вживати і власних імен, але, знаєте, неестетично, неетично та неприємно, коли порядного пролетарського письменника буде лупцювати якийсь люмпен, хоча-б і з президентським стажем у минулому...

Недвозначність цього зауваження усунула вагання що-до вживання дійсних імен, тим паче, що автор цих рядків не хотів бути приводом для буржуазних газет, які його особистий конфлікт з екс-президентом могли-б роздути на своїх сторінках до розмірів величезного повстання проти Радянської Влади на Вкраїні.

Мушу тут попередити своїх шановних читачів, що свідчення Максюти Максютовича Швайки трохи не відповідають даним, що їх одержав я з інших джерел, тому дозволяю собі виступати в таких випадках арбітром і компетентно вирішати—на чиєму боці правда. Але це втручання повстає на ґрунті щирого мого бажання послужити істині.

ОПОВІДАННЯ МАКСЮТИ МАКСЮТОВИЧА ШВАЙКИ

Я ніколи не сидів у тюрмі, завше повертав борги, що-неділі минав білизну і всіма ознаками був цілковито порядна людина. Я кажу «був», але не тільки був, а й зараз є. В цьому я твердо переконаний, як Саваоф у своїй безперечній святості.

Я завше стояв осторонь од людей, сумління яких слід би було що-суботи носити в хемічну чистку. Але часи настали інші й мені довелося стояти близько до Яська Голомозого, перед сумлінням якого чистильщики з усього світу були безсилі.

Як не була ще Кислокапустянка столицею республіки, писарював я у волості. У неділю, після трудів тижневих, ходив до церкви, а після обідні у пан отця Гервасія пили по чарці... Увечері звичайно пулечка, а там і спати. Життя котилось повільно та лагідно.

Аж настала війна і вся добродійність нашого Кислокапустянського життя пішла на марне. Незадоволення війною жіночого племені виливалось у бурхливі сцени, а по штату вся бурхливість жіночого сказу падала на мене. Дійшло до того, що мене, літню людину, поважного громадянина своєї батьківщини побили одного разу салдатки... А як підеш на люди, коли тебе баби побили?..

Отець Гервасій, як не картав розпусту з амвону церковного, а населення на рахунок «незаконних сожительства» збільшувалось в далеко більшій пропорції, ніж раніше.

Ясько Голомозий виматюхав свого батька крамаря Ярофія Махтодовича і сказав, що піде на фронт і буде прапорщиком...

Коли-ж дочка пан отця Гервасія втекла з блискучим земгусаром, то ми, тоб-то я, отець Гервасій та Ярофій Махтодович вирішили, що певно буде революція. Так воно й сталося...

ЩО АВТОР ДУМАЄ З ПРИВОДУ ЦЬОГО

Максюта Максютович говорить не по суті. Така вже звичка хуторян починати од Адама. На віщо нам здалася попівна, що втекла з земгусаром та відомості про збільшення населення в Кислокапустянці в наслідок війни? Гадаю, що це все має лише віддалене відношення до пізніших Кислокапустянських подій і їх далі можна не подавати.

Будемо говорити по суті справи.

ПРОМОВА ЯСЬКА ГОЛОМОЗОГО ТА ОБРАННЯ ЙОГО НА ПРЕЗИДЕНТА

Уважаючі громадяни, громадянки й дівчата! Ваші чоловіки кров проливали, і ми кров проливали! Ми не якісь публічні жінчини, а громадянки, ми не хочемо їсти сочовиці, а потому, як ми не хочемо їсти сочовиці, а хочемо бути вільними громадянами, то хай живе демократичеська республіка і щоб на всіх землі хватило!

Я не який-небудь більшовик, я друг народу і скажемо, приміром, коли мене не проізвели на прапорщика на хронті, так хочу я революцію робить, а ті хлопці, що он там під повіткою сидять, то мої товариші і вони за вас постоять, коли ви будете мене на президента наставляти!

Я не якийсь волоцюга, а як батько мене прокляв, так він буржуї і трясця його матері в печінку, а которі салдати мусять нас піддержати, бо ті, що кров проливали, більше землі получать...

А на станції ще є сто чоловіка, а хто несогласний зо мною і за буржуїв стоїть, той каятиметься!

Товариші салдати й салдатки, которі народню власть піддержують, будуть найголовнішими людьми...

Так кричіть, которі согласні, ура!

Промова кінчилася з помпою. Яська качали. Салдати були задоволені з політичної декларації Яська Голомозого, але питання про обрання Яська президентом проведено було туманно та невиразно, виразности-ж обранню надав сам Ясько. Притримуючи одірвану при качанні полу шинелі він зійшов на ганок і проголосив:

— А так як вибрали ви мене, значить, президентом, то буду я вами править, а которі буржуї та несогласні та которі більшовики і смущають народ, так наші їм хвоста вкрутять!

З вигуками—«хай живе вільна та ні од кого незалежна Кислокапустянська республіка»!—народ розходився по домам, а Ясько Голомозий поїхав на станцію.

СУМНІВИ ІСТОРИКА

Я не знаю, як записати у літопис подій два факти з історії Кислокапустянської республіки. Вірніше, в якій хронологічній послідовності? Факти такі: 1) заснування республіки та 2) обрання президента.

Коли виходити з початку промови Яська Голомозого, то виходить так, ніби республіку було засновано до його виборів, але вперше згадується Кислокапустянська республіка у вигуках народу Кислокапустянського в кінці промови Яська Голомозого—«хай живе вільна та ні од кого незалежна Кислокапустянська республіка», що говорить за зворотню послідовність.

Лишаємо це питання, як матеріал дискусійний, для майбутніх поколінь.

ПЕВНІСТЬ АВТОРА

Точно відомо, що будь-яких виразно визначених кордонів Кислокапустянська республіка не мала. Територія її нагадувала масну пляму на папері, бо повільно зникала десь за межами Кислокапустянки разом зі зменшенням політичного впливу Кислокапустянського республікансько- демократичного уряду та президента Яська Голомозого.

ПОДІЇ, ПРО ЯКІ НЕ ЗГАДУВАЛОСЬ

Повз Кислокапустянку проходить вузька залізнична колія, що й була причиною таких подій.

Одного літнього ранку хрипкий паротяг привіз, зі швидкістю трьох верстов за годину, чотири теплушки і в безсиллі зупинився в трьох верствах не доїзжаючи до ст. Кислокапустянки.

В теплушках і на теплушках, і під теплушками, і на паротязі, і спереді, і ззаді містились люди в сірих шинелях. Пасажирна площа потягу була використана дбайливо не менш, як на 250%.

Як ми зазначили раніше, потяг зупинився за три версти од Кислокапустянки і паротяг безсило чмихав всіма своїми отворами.

Ні до чого не призвали бадьорі вигуки «Крути Гаврило!» та «Дайош Кислокапустянку» з не менш бадьорими додатками рефренового характеру. Паротяг видимо назавжди втратив динаміку.

З пропозиції Яська Голомозого в одній теплушці було одноголосно ухвалено «накрисати сапатку» машиністу, що саботує революцію в особі 350 найліпших її представників.

Ухвалу підтримало населення інших теплушок, але виконати її не довелося—машиніст лишився до кінця саботажником, саботнувши в-останнє ухвалу 350:—він благополучно втік, захопивши на всякий випадок з собою і «сапатку», що її торкалася ухвала.

Обуренню не було краю. В запальній промові Голомозий запропонував протестувати проти вчинків контр-революції і в ознаку протесту перекинути потяга під откос, а самим іти пішки.

В такий спосіб було утилізовано енергію обурення, й потяг вузької колії за чверть години лежав на схилі насипу, в німому благанні підносячи до неба колеса.

Але небо мовчало і лише сонце реготалося безгучним золотим реготом і над перекинутим потягом, і над людьми, що бадьоро ступали до станції Кислокапустянки.

МАКСЮТА МАКСЮТОВИЧ ГОВОРИТЬ ПО СУТІ

... Зі станції Кислокапустянки давно всі розбіглись, за винятком сторожа та телеграфіста. Цим нікуди було тікати, й вони з вправністю досвідчення стратегів маневрували по-між хвилями революції і до цього часу не були загнані в тупик. Коли чергова хвиля на чолі з Яськом наскочила на станцію Кислокапустянку, сторож і телеграфіст вийшли їй назустріч, при чому телеграфіст сказав чулу промову, яка кінчалася:

«Земля Кислокапустянська давно на вас чекала! Ура вам!».

Чи не це й збудило думку Яська про утворення республіки.

Революційна хвиля отаборилась на станції, бо резиденція президента мала бути там. Що-правда, з 350 чоловік лишилося біля 70, але це мало турбувало Яська. Апарат влади було налагоджено.

На другий день після мітингу з обранням президента Голомозий прийшов до мене і поставив питання руба:

— Ти за кого?

Декорований він був бомбами різних марок, револьверами, пулеметними стьожками, шаблею, кінджалом і кортиком, а за плечима теліпалась гвинтовка.

Декорация войовнича, але мене не залякаєш. Я одверто і категорично відповів:

— Я за правду!

— Та ти не виляй хвостом, стара псина,—дозволив він непоштиво висловитися на мою адресу:—а кажи прямо: за республіку чи за буржуазіят?

— За республіку...—промовив я і подумав, що республіки-ж бувають різні і, сказавши так, я не беру на себе жадного зобов'язання. Але Голомозому цієї відповіді було мало.

— А за яку республіку?..—Хлопець заганяв мене в суточки.

— За демократичну,—відповів я.—Ріжні-ж і демократичні бувають!

— А як та демократична республіка зветься?—Я був остаточно загнаний в суточки.

Так господарки ловлять курей. Спочатку заганяють в кошару, з кошари в хлів, а в хліві в куток між яслами та барилом. Там вже курка до рук господарки й попадає.

Виходу мені не було.

— Кислокапустянська!—випалив я і на чолі мені виступав холодний піт.

— Дайош п'ять!—Схопив мою руку Ясько і дружньо стиснув:—будеш у нас найголовнішим сенатором—бамаги різні пишуть...

Так я став сенатором!

ЛИСТ ТЕЛЕГРАФІСТА ВЕКЛЕНКА ДО ПРИЯТЕЛЯ СВОГО БУРЯШНОГО АНТОНА З ПРИВОДУ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКИХ ПОДІЙ

ПОЯСНЕННЯ ДО ЛИСТА

Той саме телеграфіст, що зустрів Яська Голомозого на пероні станції Кислокапустянки псевдокласичним реченням: «Земля Кислокапустянська давно на вас чекала», мав прізвище Векленка.

Після чотирьох днів оголошення республіки, мріючи про портфель міністра шляхів, він замкнувся увечері у своїй кімнаті й твердо рішив написати листа Антонові.

Антон Буряшний, очевидно, разом з ним вийшов на телеграфіста, але швидко зробив кар'єру до помічника начальника станції, одружившись з пристаркуватою конопатою свояченицею якогось залізничного начальника.

Векленко писав цілу ніч, а на ранок він кинув у поштову скриньку грубий пакет, забувши про те, що поштова скринька давно не відчинялась і ключ од неї завіз з собою начальник станції.

Векленко позасвідомо вірив у поштову скриньку, чому, не вагаючись, довірив їй наслідок своєї творчості—мовляв, колись та дійде.

Через це саме і лист попав до мене, будучи довгий час захований у бляшаному шлунку поштової скриньки.

Л И С Т

Дорогий друже, Антоне!

Довго я тобі не писав, але зараз, як прочитав, що твого покровителя вигнали з залізниці ще на початку революції, а ти, як вільнолюбивий республіканець, вигнав свою конопату мавпу, я знов почуваю до тебе пал у своєму серці.

Звичайно, ти високо пішов по службі і можеш призириливо поставити до свого друга телеграфіста, але я, брат, не з таких. Я не стану до тебе відноситись з призириством, навіть коли буду міністром шляхів, що здається незабаром і станеться. Але розповім тобі по черзі.

Вже чотири дні як у нас оголошено Республіку, а свого дні був у мене президент.

Президент Кислокапустянської республіки, брат! Прийшов до мене та й каже: будеш ти товариш Векленко у нас наче-б то міністром шляхів. Потому, говорить, як я президент люблю залізницю.

От, брате, до чого я дослужився,—а все революція!

Доки республіканська гвардія нашого президента орудує в Кислокапустянці я одержав ударне завдання одремонтувати одного-однісінького паротяга, що стояв у тупику, аби мати «рухомий состав» для потреб республіканського транспорту. І щоб ти думав, де й майстрі взялися. Одним словом паротяга полатано і має він одну теплушку та платформу. Теплушку обшили бляхою (зі станцій клозета здерли), а на платформі за мішками з піском поставлено кулемета. Це наш панцерний потяг для захисту республіки на лінії нашої вузької колії.

А я живу, як сир у маслі. Гвардія постачає мені все що-до потреби мості, і коли-б так тяглося ще кілька місяців, то довелось би мені штани розтачувати.

Шкода лише, що республіка чотири дні існує, а ворогів стільки, що й на чотири роки вистачить.

Я на село не хожу, а орудую на станції. Про село кажуть, що там наша влада порядки заводить. По-перше посадовили до холодної двох мужиків, що назвали нашу владу босяцькою. Попові наказали поминати в церкві «благочестивого правителя нашого Голомозого і весь уряд і товаришів його». Нічого поминає, чорт патлатий!

Землю будуть ділити в-осени, як хліб звезуть—ото буде морока! Вже й зараз кажуть дядьки, що гаряче буде президентові.

Тривожить нас сусідня республіка Зеленоярська. Сидять там більшовики з своїм советом, а заправляє всім матрос Хведорець. Приїхали з Зеленого Яру дядьки так переказують, що Хведорець нахваляється до Кислокапустянки прийти з своїми хлопцями.

Як зачула про це наша шпана вийшла паніка. Зараз всі ночують на станції і президент теж, а в село ходять лише вдень.

Що буде не знаю, але ми все одно переможемо, потому матрос—він на морі дужий а на землі ні по чом!

Особливо жваво у нас працював міністр продовольчих справ, хоч і була йому недавно неприємність—баби коромислами одлатали. У нас бойові баби.

Ну прощай. Коли хочеш бути товаришем міністра приїзди до мене.
Твій друг Векленко.

ПЕРЕГОВОРІ ПО-МІЖ УРЯДОМ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЗЕЛЕНОЯРСЬКОЮ РАДОЮ РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА САЛДАТСЬКИХ ДЕПУТАТІВ.

Матрос Хведорець осів у Зеленому яру і вперто підточував підвалени демократичного ладу.

Він не задовольнився тим, що заснував у Зеленому яру раду робітничих, а почав поширювати вплив більшовицький на оточенні села. Так зіткнулися десь між Зеленим яром та Кислокапустянкою інтереси двох, так би мовити, суб'єктів міжнародного права.

Як прочув Ясько Голомозий, що Хведорець зазіхає на цілість, спокій та добробут республіки Кислокапустянської, зібрав найближчих членів свого уряду і довго з ними радився на станції. Наслідком цієї наради були такі ухвали:

1) Матроса Хведорця оголосити по-за законом, так на території Кислокапустянської республіки, як і по-за межами її.

2) Визнати Хведорця агентом німецького Кайзера Вільгельма.

3) Розпочати з ним переговори про замирення, для чого послати до села Зеленого яру послів Максюту Максютовича Швайку, як сенатора та Жеребенка Миколу, як загалом політичного чолові'ягу.

Як бачите читачу, перші два пакти ухвали не підготовують до третього, але в ті бурхливі часи, на згаданих спочатку ширатах земної кулі, послідовність не була обов'язкова, а надто в демократичних колах. Що-до логіки, то ця знатна панна уперто одмовлялася бути свідком історичних подій.

Про переговори я дозволю подати звіта так на підставі оповідання М. М. Швайки, як і на підставі матеріалів, одержаних од сторонніх осіб.

Діло було таке.

Ранком, на другий день після засідання, паротяг накачано водою і розтоплено. Теплушку і платформу з кулеметом причепили спереди — ніяк не можна було инакше. Чоловіка з двадцять озброєних гвардійців сіли, де-хто захотів, а Швайка й Жеребенко у теплушці. На паротязі повісили білого парламентарського прапора і рушили під вигуки — «Хай живе вільна й ні од кого незалежна Кислокапустянська республіка!» — в дорогу.

У Максюті Максютовича шкребло на душі і він глибокодумно поглядав у одчинені двері. Важність місії робила всіх серйозними.

Потяг довго чмивав і зупинявся. На підйомах доводилося всім, невиключаючи й послів, злізати і підпихати потяг, а коли за всіма ознаками до Зеленого яру лишилося верстов 7, посли злізли й пішли вперед пішки, наказавши иншим зупинитися й чекати на них.

У Зеленоярському волосному правлінні було накурено і гамірно. Рада робітничих депутатів саме засідала, як до залі увійшли повноважні посли Кислокапустянської республіки.

Як увійшли нові люди, голова зборів, матрос Хведорець звернувся до них:

— Звідки й чого? — бо видно було, що це не Зеленоярці.

Запитання було надто несподіване і не встиг Швайка слово вимовити, як Жеребенко одрізав:

— Ми представники Кислокапустянської республіки і прийшли, щоб, котрі більшовики, покорялись нам!

Настала тиша. Вийшов Хведорець з-за столу, мотнув раз — двічі своїма кльошами, та як зацідить Жеребенкові в пику, ледве той встояв.

— Так ви, сукини сини, контр-революцію тут розводять? — та до Максюті Максютовича.

Дипломатичні переговари набирали занадтої гостроти і щоб не стати жертвою Хвидарцевих дипломатичних заходів, Швайка мотнувся до виходу. Йому пощастило перескочити через тина, бо на воротях

стояли люди, але Хведорця «підкузьмили» Кльоші. Перелізаючи через тина в гонитві за Швайкою, він зачепився одним кльошом за кілок і безнадійно повис. Кльоші, пристосовані для морської служби, були непридатні для суходольної дипломатії.

Швайка втік, скориставшись цією пригодою з Хведорцем, але Жеребенка затримали.

Аж надвечір добрався Максютя Максютович до потягу, що стояв на полі. Хлоці слухали мовчки доповідь посла про міжнародне положення та хід переговорів, а, як скінчив Швайка, один з гвардійців виголосив таку промову:

Братва! Ходімо до Хведорця служити! Я бачу там народня власть та й Хведорець хльосткий хлопець—раз—два та по морді,—це тобі не Голомозий Ясько, що пиндючиться, як гиндик... Теж удає з себе президента! Гівно, а не президент!

Почався мітинг, в наслідок якого стався розкол. Поділився гарнізон потягу на дві нерівних частини: в одній частині опинився Максютя Максютович, щирий демократ, а в другій вся інша збільшовичена маса.

І вийшло так, що почухрав Максютя Максютович до Кислокапустянки пішки, а збільшовичені гвардійці поpxали немічного парстяга до Зеленого яру.

ІСТОРИЧНЕ ЗАСІДАННЯ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОГО УРЯДУ

На другий день по обіді зібрався уряд на засідання. Докладчиком був Швайка.

— Граждани, братця і товариші!—почав він свою промову,—я за Вас ледве не постраждав своєю персоною, а вже про Жеребенка й казати нема чого,—чи й видихає.

Докладно розповів Максютя Максютович про все, а коли, додержуючись істини, він процитував слова промовця, збільшовиченого гвардійця, з оцінкою президентської діяльності Голомозого, Ясько пошпував Максюті Максютовичу каламаря в пику і цим знаряддям збив сенатора з високостей державного положення, як горобця з високого дерева. З гулею на лобі упав Швайка на низини звичайного громадянства.

Наметане око Кислокапустянського дипломата допомогло оцінювати ситуацію, чому одчинене вікно й було тою відтулиною, через яку упав Швайка з свого високого положення. Простіше кажучи, коли Голомозий намагався підперти свого протеста додатковим синяком на пиці Максюті Максютовича, цей державний муж вискочив у вікно, бо шлях через двері Ясько одрізав.

Гнатись за Швайкою ніхто не гнався, демісія-ж його була стверджена президентом словами:

— Б... Ярижна! Мать твою... і так далі рядків з чотири петиту, закресленого цензурою.

На п'ятому рядку крапок несподівано на порозі з'явився Жеребенко. Око йому запухло, а щока набрала відтинку грядової хмари.

Довго і плутано розповідав він здивованій раді міністрів Кислокапустянської республіки про свої пригоди.

— І каже мені Хведорець, «ти каже, сукин ти, син, піди й перекажи своєму засраному президентові, що в неділю я приїду з хлопцями до Кислокапустянки раду вибрати робітничих депутатів. А коли він, каже, курва халупська, буде опір чинити, так буде йому амба»... Так закінчив своє оповідання смутний Жеребенко.

Треба було братись до негайної організації охорони Республіки, бо до приходу Хведорця лишалося менш за добу.

Міністри вкупі з президентом поїхали на станцію, щоб відповідним чином підготувати військо.

Дорогою мовчали і кожен думав про своє.

На станції їх очікувала несподіванка. З хлопців нікого не було. Єдина людина—станційний сторож—розповів, що годину, як пішли гвардійці в напрямку до Зеленого яру. Отрута більшовизму поширилась видимо й на них.

— Товариші і громадяни!—З сумом у голосі звернувся Голомозий до членів уряду та сторожа,—нам доведеться евакуюватись...

Але міністри шепталися по-між собою і мовчали.

— Треба набирати нове військо, а тому оголошую мобілізацію...

Його перебив міністр земельних справ:

— Брось, братушка! Нічого з того не вигорить!

Експанзивніші висловились одвертіш:

— Іди оголошуй. Вони тебе оголосять! Ти тепер підводи не виженеш!..

— Та що там хлопці розговори розговарювать, погralись і годі! Поїли курчат та поросят, чого ще треба? До віку годувать не будуть!..

Мовчанка. Голомозий дивиться на кінчики своїх чобіт, а інші хто куди.

— Хлопці,—порушив мовчанку Жеребенко:—ходіте гуртом до Хведорця!

Це було надто несподівано, але раніше було зазначено, що логіка в ті часи мала дуже обмежені права.

Слова Жеребенка покрив Голомозий, використовуючи усі ресурси своєї красномовності, він кляв і в бога, і в гробову доску, і в республіку, і в міністрів, і в Кислокапустянську, яка... і т. д. Скінчивши, Ясько повернувся і мовчки пішов по залізниці в бік, протилежний Зеленому яруві.

Це було і зречення і евакуація.

Екс міністри, скрутивши цигарки, весело матюхаючись, рушили до Зеленого яру.

— Шантропа!—Плюнув сторож і пішов до своєї сторожки.

ЯК ДИВИТИСЬ НА ПОДІЇ ЗА МІЖНАРОДНІМ ПРАВОМ

Хоча демісія уряду і не може вважатись за втрату республікою своїх прав, як суб'єкта міжнародного права, але кислокапустянська республіка в цьому відношенні є виняток.

Вийшло трохи ненормально:—ніби на станції Кислокапустянці республіка поділилась надвоє, при чому одна частина, в особі міністрів, пішла до Хведорця, а друга, в особі президента, в протилежний бік.

Відомо, коли суб'єкта розколоти надвоє, то вийде не два суб'єкти, а ні жадного. Читачі можуть переконатись в справедливості цього твердження, лігши під колеса швидкого потягу.

КОРОТКИЙ ПЕРЕЛІК НАСТУПНИХ ПОДІЙ

1. Хведорець у неділю приїхав і раду робітничих депутатів було обрано.
2. Жеребенко став великим приятелем Хведорця.
3. Максюту Максютовича обрали секретарем ради.

МАКСЮТА МАКСЮТОВИЧ КІНЧАЄ СВОЄ ОПОВІДАННЯ

... Одно слово, вимотали мене за революцію, як баба ганчірку на річці. Зараз згадуєш те все і якось не віриться—дуже вже незвичайно.

А Хведорець зараз має начальство—голова Кислокапустянського райвиконкому, а «хрещеник» його, Жеребченко, у нас таки начальником міліції. Нічого хлопці, хороші.

А от про Яська докладно невідомо—одні кажуть, що в банду пішов, а другі, що ніби-то на крадіжці недавно спіймано...

КІНЕЦЬ

Моє писання про Кислокапустянську республіку та її президента має багато негативних рис, але автор в тому не винен. Моє бажання було подати матеріяли, а не писати оповідання, коли-ж матеріялів не вистачало, я не хотів вигадками заповнювати пробіли.

От чому хоча критики мене й вилають, зате Академія Наук похвалить.

Автор у цьому твердо переконаний.